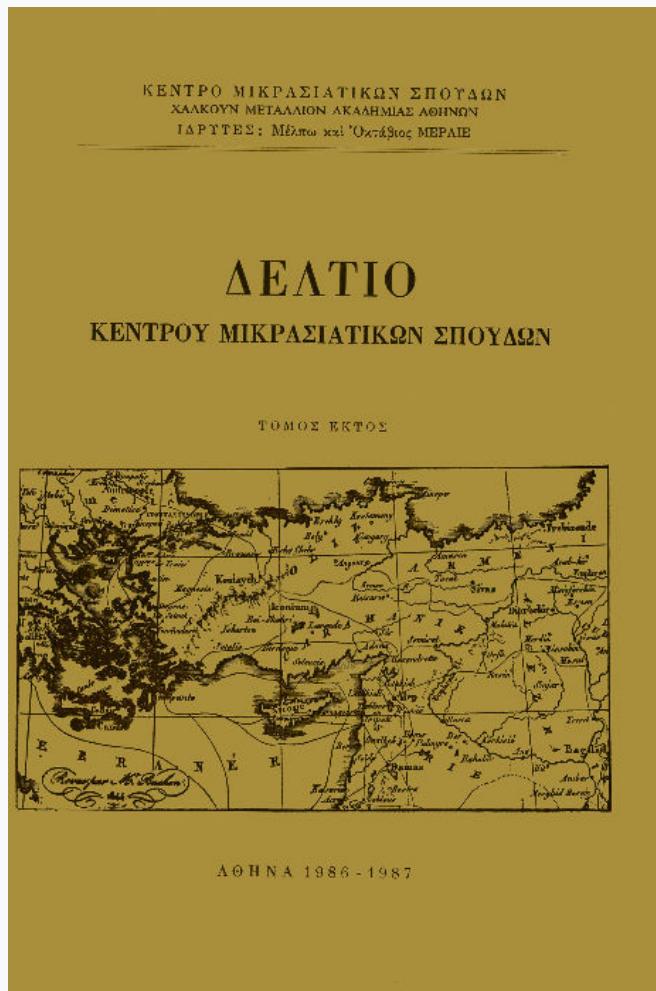


Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 6 (1986)



Οι Αγάσες

Σεραφείμ Ρίζος

doi: [10.12681/deltiokms.117](https://doi.org/10.12681/deltiokms.117)

Copyright © 2015, Σεραφείμ Ρίζος



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρίζος Σ. (1986). Οι Αγάσες. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 6, 355–388.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.117>

ΑΠΟ ΤΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Στά δημοσιευόμενα κείμενα του αρχαιικού ύλικού τηρήθηκαν, με προσεκτική παραβολή, οι ὀρθογραφικές ἰδιομορφίες τῶν χειρογράφων. Πολλές φορές ἡ ἴδια λέξη γράφεται μὲ διαφορετικὴ ὀρθογραφία.

ΟΙ ΑΓΑΣΣΕΣ

«'Ατι καλὸ μουρμούκ:
ὠσαργὰς σωρέβ και φερίσκ».
(=Σὰν καλὸς μέρμηγκας,
ἴσαμε ἀργὰ μαζεύει και φέρνει.)

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τοὺς *Μεγαλάνους*, ποὺ μᾶς δημιούργησεν ἡ ξηνητεία, εἶχαμε και τὶς ἀντίστοιχες *Ἀγάσσεσ*¹ μας, ποὺ τὶς δημιούργησε ἡ ἴδια πάλε ξηνητεία, αὐτὴν τὴ φορά, στὸ χωριό μας ὁμως.

Ἡ ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἔλλειψη τοῦ *νοικοκύρη* ἀπὸ τὸ σπίτι τὸ Συνασίτι-κο, ἡ ἀνάληψη κάθε εὐθύνης ἐπὶ τοῦ σπιτιοῦ ἐκ μέρους τῆς οἰκοδόσποινας, ἡ ἀναγκαστικὴ τῆς ἐπαφῆ μὲ τὸν τούρκικο κόσμο, ὁ ἀδιάκοπος φόβος μήπως συμβῆ κανένα κακὸ ἀνεπανόρθωτο, ἡ φροντίδα γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν κτημάτων, ἡ διατροφή κ' ἐξυπηρέτηση τοῦ κόσμου τοῦ σπιτιοῦ, παιδιὰ και γέροι, ἡ ἀδιάκοπη τρομάρα μὲ τοὺς σεισμούς, τὶς πυρκαϊγὲς και τὶς ἀνακατωσοῦρες και τὶς χολέρες τῆς Πόλης, ὁ κάποτε αἰφνίδιος θάνατος τοῦ νοικοκύρη στὴν Πόλη, ἔκαμαν ὄχι μόνο γενικά τὴ Συνασίτισσα πρότυπο χειραφετημένης γυναίκα, ἐκεῖ στὰ βᾶθη τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ και δημιουργησαν μερικοὺς τύπους γυναικῶν, τοὺς ὁποίους γνώρισα εἶτε ὡς μικρὸ παιδί, εἶτε ὡς ὄριμος ἄντρας πιά στὸ χωριό μου, ποὺ μοῦ ἦταν ἀδύνατο στὴ θύμησή μου νὰ τὶς παραλείψῃ και νὰ μὴν τὶς ἀναφέρω ὡς μνημόσυνο.

1. *Ἀγάσσα*, *Ἀγάσσεσ*: εἶναι τούρκικο ἐπίθετο και τίτλος: *ἀγά* στοὺς γέροντες. *Ἄσμάν ἀγάς* (=ὁ κύρ Ἄσμάνης) και *Πᾶς ἀγάς* =ἀρχηγός, διευθυντής: ἀπὸ τὸ *πᾶς-ἀγάς* δημιουργήθηκεν ὁ περίφημος τούρκικος τίτλος *pasha*.

Στὴν χρῆση *ἀγά* μεταξὺ τῶν λαϊκῶν τάξεων δίδουνταν ἡ σημασία τοῦ ἱππότη, τοῦ εὐγενῆ, τοῦ ἀφιλοχρήματου. *Ἀγάς ἄνθρωπος* =εὐγενικὸς ἄνθρωπος, ποὺ δὲν λογαριάζει τὸ χρῆμα, τὸ ξεοδεῖ ἀλύπητα ὅπως πρέπει κι' ὅπου πρέπει, δὲν κάνει διάκριση μεταξὺ πλούσιου και φτωχοῦ και πρόθυμος σὲ κάθε θυσία και *ἀγάσσα ναῖκα* ἔχει τὴ σημασία τῶν ἀπάνωθε γραμμένων.

Ἡ ἀφοσίωσή των στό σπίτι τους καί στοὺς ξενητεμμένους τους, ἡ βαθεῖά τους εὐσέβεια καὶ ἡ σεμνότητα, ἡ συμπόνια τους στὴ φτωχολογία, ἡ ἀγάπη τους στὴ γειτονεία, τὸ θάρρος τους στό ἀντίκρυσμα τῆς συμφορᾶς, ἡ περιφάνεια τους καὶ ἡ ἀλληλεγγύη στὶς ὁμοφυλές των, ἡ θύμισή των τῶν παλιῶν καιρῶν καὶ ἡ προσμονὴ γιὰ καλλίτερες μέρες ἦταν κάτι τὸ ἀφάνταστο φαινόμενο.

Δυστυχῶς ὅλες αὐτὲς τὶς ἀγάσσες τοῦ χωριοῦ μου δὲν τὶς γνώρισα. Ἐ' ἀναφέρω μόνον ἐκεῖνες ποὺ γνώρισα στὰ παιδικὰ μου χρόνια καὶ κεῖνες ποὺ γνώρισα κατὰ τὰ χρόνια τῆς συμφορᾶς τοῦ Α' Παγκοσμίου Πόλεμου.

ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ

ΚΕΦ. ΑΑ' 10

ΕΓΚΩΜΙΟ ΕΝΑΡΕΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Γυναίκα ἀνδρῆϊαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη. Θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδία τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἡ τοιαύτη καλῶν σκύλων οὐκ ἀπορήσει· ἐνεργεῖ γὰρ τῷ ἀνδρὶ ἀγαθὰ πάντα τὸν βίον· εὐρημένη ἔρια καὶ λίνον, ἐποίησεν εὐχρηστα ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἐγένετο ὡσεὶ ναὺς ἐμπορευομένη μακρόθεν· συνάγει δὲ αὐτῆς τὸν πλοῦτον, καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν, καὶ ἔδωκεν βρώματα τῷ οἴκῳ, καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις. Θεωρήσασα γεωργίαν ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ τῶν καρπῶν τῶν χειρῶν αὐτῆς, κατεφύτευσε κτήμα.

Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὄσφυν αὐτῆς, ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. Ἐγεύσατο ὅτι καλὸν ἔστι τὸ ἐργαζέσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα.

Τοὺς πῆχαις αὐτῆς ἐντείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον.

Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι, καρπὸν δ' ἐξέτεινε πτωχῷ, οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅταν ποῦ χρονίζῃ· πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ ἐνδεδυμένοι εἰσὶ. Διττάς χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορφύρας ἑαυτῇ ἐνδύματα, περίβλεπτος δὲ γίνεται ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐν πύλαις, ἡνίκα ἂν καθίσῃ ἐν συνεδρίῳ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων κατοίκων τῆς γῆς.

Συνδόνας ἐποίησε, καὶ ἀπέδοτο τοῖς Φοῖνιξί, καὶ περιζώματα τοῖς Χαναναίοις. Ἴσχιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις.

Στόμα αὐτῆς διήνοιξε προσεχόντως καὶ ἐννόμως, καὶ ἐστείλατο τάξιν τῇ γλώσσῃ αὐτῆς. Στεгнаὶ διατριβαὶ οἴκων αὐτῆς, σίτα δὲ ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγεν. Ἀνέστησε τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ ἐπλούτισαν· καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἤνεσεν αὐτήν.

Πολλαὶ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν, πολλαὶ ἐκτῆσαντο πλοῦτον· σὺ δὲ ὑπέρκεισαι, καὶ ὑπερῆρας πάσας.

Ψευδεῖς ἀρέσκειαὶ καὶ μάταιον κάλλος γυναικὸς οὐκ ἔστιν ἐν σοί.

Γυνὴ γὰρ συνετὴ εὐλογεῖται· φόβον δὲ Κυρίου αὐτὴ αἰνεῖται.

Δότε αὐτῇ ἀπὸ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς, καὶ αἰνεῖσθω ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ «ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ»
ΚΕΦ. ΑΑ' 8
ΕΓΚΩΜΙΟ ΕΝΑΡΕΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Πού μπορεί νά βρῆ κανείς γυναίκας ἀνδρεία; Εἶναι αὐτὴ πολυτιμώτερη κι' ἀπὸ πολυτίμες πέτρες. Παίρνει ἀπὸ αὐτὴν θάρρος ἢ καρδιά τοῦ ἀνδρός της. Ἀπὸ τέτοια γυναίκα δὲ θὰ τοῦ λείψουν τὰ καλὰ κέρδη καὶ θὰ ἐργάζεται τούτῃ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνδρα της καθ' ὅλη της τὴ ζωὴ κι' ἔχοντας μαλλί καὶ λινάρι θὰ κάμῃ μὲ τούτα καὶ μὲ τὰ χέρια της τὰ χρειαζόμενα.

Θὰ εἶναι σὰν τὸ καράβι πὺλ φέρεϊ ἐμπόριο ἀπὸ μακρὰ. Μαζεύει τὸν πλοῦτο της καὶ ξυπνάει πρὶν ξημερώσῃ καὶ δίνει φαγὶ στὸ σπιτικό της καὶ δουλειὰ στὶς ὑπηρέτριες... καὶ μὲ τὰ δικὰ της τὰ χέρια φυτεύει κτῆμα.

Ἀνασκουμπωμένη καλὰ βάλλει ἐμπρὸς στὴ δουλειὰ τὰ βραχιόνια της. Γεύτηκεν ὅτι εἶναι καλὴ ἢ δουλειὰ καὶ τὸ λιχνάρι της ἀνάβει ὅλη τὴ νύχτα.

Ἀπλώνει τὰ βραχιόνια της σ' ὅ,τι εἶναι συμφέρο νὰ γίνῃ καὶ τὰ χέρια βάζει στὸν ἀργαλειό. Ἀπλωσε τὰ χέρια της στὸ ζητιάνο, καὶ τὴ χούφτα της ἀνοίξε στὸ φτωχό.

Ὅταν ὁ ἄντρας της εἶναι κάπου μακρὰ καὶ δὲν φροντίζει γιὰ τὸ σπίτι ὅλ' οἱ δικοὶ της εἶναι φορεμένοι. Διπλὰ ἐπανωφόρια ἔκαμε στὸν ἄντρα της, καὶ στὸν ἑαυτὸ της φορέματα ἀπὸ βύσσον καὶ πορφύραν καὶ περιβλεπτος γίνεται ὁ ἀνδρας της κατεβαίνοντας στὴν ἀγορὰ κι' ὅταν κάθεται μὲ τοὺς γέροντες σὲ συνέδρια κι' ἀπὸ ὄλον τὸν ἄλλον κόσμο.

Σινδόνια κάμνει καὶ πουλεῖ στοὺς Φοίνικες καὶ ζωνάρια στοὺς Χαναναίους. Δύναμη κι' εὐπρέπεια ἀπόχτησε καὶ χάρηκε σὲ δύσκολες μέρες.

Μὲ προσοχὴ μιλάει καὶ δίκαια κι' εἶναι πολὺ ἐν τάξει τὸ μίλημά της. Ἐνδιαφέρεται πάρα πολὺ γιὰ τὰ τοῦ οἴκου της καὶ δὲν χαμαστρώγει.

Καλομεγάλωσε τὰ τέκνα της καὶ πλούταιναν αὐτὰ κι' ὁ ἄντρας τὴν ἐπαίνεσε.

Πολλὲς γυναίκες ἀπόχτησαν δύναμη καὶ πλούταιναν, ἐσὺ ὅμως ἀψηλοστέκεις καὶ πέρασες ὅλες.

Ψευτοειδεῖξεις καὶ ψευτομορφιά γυναίκας σένα δὲ σοῦ βρίσκεται.

Ἡ φρόνιμη γυναίκα εὐλογεῖται καὶ φόβον Θεοῦ ὁμολογεῖ σὰν αὐτὴ ἐπαίνεῖται.

Φιλεῖστε τὴν, τέτοια γυναίκα κι' ἄς ἐπαινεῖται στὰ δημόσια ὁ ἄντρας της.

Οί τῆς πρώτης σειρᾶς *ἀγάσσε* εἶναι οἱ τῶν παιδικῶν μου χρόνων:

1. Τοῦ Χατσήθανας ἢ Χατσήελεν
2. Τοῦ Γιαχνήβασιλ ἢ Βαλάτσα
3. Τοῦ Μανιοῦς ἢ Μαρία
4. Ἡ Τσάγασα, ἡ θεία μου Ἐναστασᾶ
5. Ἡ μάννα μου ἢ Εἰσεβία
- [6. Ἡ Βυζάστρα μου ἢ «Sute anam» ἢ Χριστίνα (σελ. 23)]

κ' οἱ τῆς δεύτερης σειρᾶς *ἀγάσσε* εἶναι οἱ γνωριμίες μου κατὰ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ποῦ βρέθηκα στὸ χωριό καὶ συνεργάστηκα μαζὺ τους:

1. Ἡ Θεία Μάρτα τῆς Πεθερᾶς μου
2. Ἡ Πεθερά μου Ἐναστασία Πολυγενίδη
3. Ἡ Γαλατσᾶβ ἢ Βασιλικὴ Πιγγοπούλου
4. Ἡ Μάρτα τοῦ Λαζόπουλου
5. Ἡ Ἐλένη Γαράμαρια

[Ἐπάρχει μόνο τὸ κείμενο: Ἡ Πεθερά μου Ἐναστασία Πολυγενίδη (σελ. 26)]

Θὰ περιγράψω τὴν καθεμιά *ἀγάσσα* μου χῶρια-χῶρια κι' ἀρχίζω ἀπὸ τὴν πρώτη τὴν

Η ΧΑΤΣΗ ΕΛΕΝ ΤΟΥ ΧΑΤΣΗΘΑΝΑΣ

Τὸ σπίτι μας εἶχε μεγάλες σχέσεις μὲ τὸ σπίτι τοῦ Χατσήθανας. Τὰ παιδιά του ὅπως καὶ τὰ ἐγγονά του τὰ βάφτιζεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Γαρέτσεντεμ τοῦ Σεραφεῖμ. Μόλις τὴ θυμοῦμαι τὴ Χατσήνινε. Κάθε καλοκαῖρι, τὴν ἐποχὴ τῶν φρούτων, μᾶς ἔστελνε ἡ μητέρα μας μὲ τίς μεγάλες ἀδελφές μου καὶ πηγαίναμε δῶρα *ἀπίδια* μὲ τὰ *πανέρια* (=καλάθια) στοῦ Τεπέρογλου. Μᾶς φίλεβαν ἐκεῖ *πολίτικα ἴεγια* (=τῆς Πόλης γλυκίσματα), φιλοῦσαμε τὸ χέρι τῆς Χατσήνινεσ καὶ φεύγαμε ἀφοῦ μᾶς φιλοῦσε κι' αὐτὴ στὰ μάγουλα. Τόσα θυμοῦμαι.

Ὁ γιατρός ὁ Ἰωάν. Ἀρχέλαος αὐτὰ γράφει στὸ βιβλίον του Η ΣΙΝΑΣΟΣ: «...κατέστησε τὸν οἶκον του (τοῦ Χατσήθανας) πρότυπον οἰκιακῆς τάξεως καὶ κοσμιότητος, πρὸς ὃν ἀποβλέποντες ἄπαντες οἱ κάτοικοι ἐρρυθμίζον τὸν ἑαυτῶν οἶκον. Ἡ ἀείμνηστος Χατζηελένη διὰ τῆς καλοκαγᾶθου καὶ γλυκειᾶς αὐτῆς συμπεριφορᾶς, διὰ τῆς ὄντως ἀνδρικήσ αὐτῆς κρίσεως, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη οὕτως εἰπεῖν διδάσκαλος τοῦ γυναικείου ἐν Σιναςῶ φύλου, ἡ παραμυθία δι' ἔργων καὶ λόγων τοῦ δυστυχοῦς καὶ τεθλιμμένου καὶ ὁ γενικὸς σύμβουλος τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως. Ἄλλὰ καὶ ὁ οἶκος αὐτῶν ἦτο τὸ ἐντευκτήριον καὶ ὁ ξενῶν πάντων τῶν

κατά καιρούς ἐπισκεπτομένων τὴν Κοινότητα ξένων καὶ δὴ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἦτοι ἀρχιερέων, ἱερέων, Νομαρχῶν, Διοικητῶν, περιηγητῶν κτλ. πάντας δὲ τούτους μετ' ἀβραμιαίας ὄντως φιλοξενίας περιεποιοῦντο, ἡ δὲ εὐγένεια, τὸ εὐπαρουσίαστον καὶ ἐπαγωγὸν τῆς συναναστροφῆς τῶν οἰκοδεσποτῶν καὶ δὴ τῆς οἰκοδεσποίνης κατενθουσία τοὺς ξένους καὶ ἐκάλυπτε πάσας τὰς ἐλλείψεις τοῦ γυναικείου ἐν Συνασφύλου».

«Η ΒΑΛΑΤΣΑ»²
ΤΟΥ ΓΙΑΧΝΗ ΒΑΣΙΛ

Τὴ θυμοῦμαι τὴ Βαλάτσα τοῦ Γιαχνήβασιλ³ τὸ σπίτι τουν (=τὸ σπίτι τους), τὸ σπίτι τοῦ Γιαχνή Βασίλ³ ἦταν γειτονικὸ στὸ δικό μας τὸ σπίτι, στὸ Λουλά τὸν Μαχαλά, στὴν κορυφὴ τοῦ τουρκόδρομου, σάν ἐβγαίνει στὸ Λοφί.

Συχνὰ πηγαίναμε ἐμεῖς τὰ παιδιά στὸ σπίτι τοῦ Γιαχνήβασιλ, ἡ στελικὰ (=δῶρα) φρούτα τοῦ κήπου μας πηγαίνοντας μὲ τὸ πανὲρ ἢ τσαβὲλ ἢ «ταμουζιὺ ἄθος» (=βουβαλιὸ καγμάκι) ἢ κάτι θὰ ζητούσαμε ἢ τὸν Κυρβασίλη θὰ βλέπαμε γιὰ νὰ τοῦ δώσουμε χαρτιὸ (=ἐπιστολή), ἢ κάποια παραγγελία τοῦ πατέρα μας θὰ διαβιβάζαμε, γιατί ἦταν καὶ Δημογέροντας κ' ἔξαρχος τοῦ Δεσπότη.

Τὸ ὄξω ἢ θύρα (=ἡ ἐξώθυρα) τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ἓνα μεγάλο ἰσατάλασσο (=δίφυλλη), εἶχε δεξιὰ κι' ἀριστερὰ τοχάδια (=χερούλια) κ' ἦταν βαμμένη μὲ λαδομπογιὰ χρώματος γαῖβέ (=καφέ). Μόλις μὲ προσοχὴ χτυπούσαμε, κρούγαμε τὴν θύρα ἐρχοῦνταν ἀπὸ μέσα ἡ ἢ κόρη τῆς Βαλάτσας, ἡ Καλὴ (=Καλλιόπη) ἢ ἡ ἐγγονὴ τῆς Χαρικλῆ (=Χαρίκλεια) καὶ μᾶς τὴν ἄνοιγαν.

2. Βαλάτσα (=Βασιλική). Μεταποιήσεις τῆς ὀνομασίας Βασιλικὴ ἦταν: Βαλταϊκή, Βακούλ, Βασίλσα, Βατσικά, Βάσσο. Βασιλικὴ τὸ περισσότερο χρησιμοποιοῦνταν στὸ σχολεῖο καὶ στὴν Ἐκκλησία. Βαλάτσα ἦταν κ' ἐπίθετο: Τοῦ Βαλάτσας ὁ Χρήστος, ὁ Βαλάτσας, τοῦ Βαλάτσα τὸ σπίτι'.

3. Γιαχνή-Βασίλ (=ὁ μαγειρέων ἢ ὁ ἀγαπῶν τὸ γιαχνή Βασίλης). Ὁ Ἄλέξης, ὁ Στέφανος κι' ὁ Βασίλης ἦταν παιδιά τοῦ Ἀδάμ τοῦ Ἀκρίτ' καὶ λέγονταν τοῦ Ἀκρίτ' τὰ παιδιά. Κατὰ παράδοση ὁμοῦς κάθε φορά, ποῦ ἐρχοῦνταν στὴ Συνασφὴ καὶ φιλοξενοῦνταν στὸν ὄντα τοῦ Ἀκρίτη οἱ Γενητσαρέοι, τοὺς προσφέρουνταν πάντα ὡς φαγὶ γιαχνή μελιτσάνας, κρεμδιοῦ, κολοκυθιοῦ, κτλ. φαγὶ εὐκολόψητο, χωρὶς πολλὰ τρεχάματα καὶ ἐξοδα. Τὸ παρατήρησαν αὐτὸ οἱ Γενητσαρέοι κ' ἔκαμαν τὴν παρατήρηση ὅλο γιαχνή θὰ μᾶς προσφέρετε; δὲν ἔχετε τίποτα ἄλλο κ' ἔτυχε ὅταν ἐγίνε ἡ παρατήρηση ὁ φιλοξενῶν νὰ εἶναι ὁ Βασίλης καὶ τοῦ ἔμεινε τὸ παρατσούκλι ὁ Γιαχνή βασιλῆς.

Μπαίνοντας στην *οξω αλλή* (=προαύλειο) ἀντικρύζαμε *ἀπάνω σά ἐσίκια* (=στά σκαλοπάτια), *μestημές σή θύρα τοῦ ἀπάνω αὐλῆς* (=στό κέντρο ἀκριβῶς τῆς θύρας τῆς ἐπάνω αὐλῆς) τῆ Βαλάτσα: Μιά ὄμορφη, ἀψηλῆ κι' ἐπιβλητικιά γυναικὰ *φορεμέν' τσινί τσοχαδιῶνας ἐντερί, γελέκ' κ' ἕνα χαζπεζί κεντημένο* (=φορεμένη μπλέ τζόχινο ἐντερί, γελέκι κ' ἕνα στηθοῦρι κεντημένο), στό δὲ κεφάλι τῆς ἕνα *ποφτάρ* (=τουλιμπάνι) βαθθ καφφέ.

Μᾶς ὑποδέχονταν γελαστή, κι' ἂν ἦταν ὁ κύρ Βασίλης στό σπίτι μᾶς ὠδηγοῦσε ἐκεῖ πού κάθονταν *σὸ σουφά γιά σὴν καμάρα* (=Στὴν αἴθουσα ἢ στὴν προαίθουσα) κι' ἂν δὲν ἦταν μᾶς παραλάβαινε ἡ ἴδια *σὸ σουφά γιά σὴν καμάρα ὅπου ἦσεν ζουγραφιστὸ ἕνα λεοντάρ* (=στὴν καλὴ τὴν αἴθουσα ἢ στὴν προαίθουσα ὅπου εἶχεν ζωγραφισμένο ἕνα λεοντάρι) μᾶς φιλοδοξοῦσε *πολίτικα σέγια* (τῆς Πόλης καλοῦδια)⁴ μὲ τὴν παραγγελία *νά πῆτε σαιρετήματα σὴ νύφ καὶ φχαριστῶ* (=νά πῆτε χαιρετισμοὺς στὴ νύφη καὶ εὐχαριστῶ)⁵ καὶ μᾶς προβοδοῦσε ἴσαμε τὴν ὀξόπορτα καὶ μᾶς παρακολουθοῦσε μὲ τὸ μητρικὸ τῆς βλέμμα ἴσαμε νά γυρίσουμε τὴ γωνιά τοῦ δρόμου.

Ὅπως παραπάνω ἀνάφερα ὁ κύρ Βασίλης ἦταν κ' ἔξαρχος καὶ Δημογέροντας. Οἱ οἰκοδέσποινες πού *τσεκίνταναν*⁶ (=ἀποτραβιούνταν) νά παρουσιαστοῦν στὸν Πρόεδρο τῆς Δημογεροντίας, στὸν πατέρα μου τὸν Νικολάκη, καὶ μὴ ξέροντας τούρκικα νά προσφύγουν στὴ μητέρα μου Εὐσεβία, πρόσφευγαν στὸν Κυρβασίλη ἢ στὴν Βαλάτσα, πού ἦταν γυναικὰ μειλίγια καὶ πονετικιά.

Ἡ Βαλάτσα ἄκουε μὲ προσοχὴ κάθε προσερχομένη, ἀναλάβαινε νά

4. *Πολίτικα σέγια*. Τῆς Πόλης τὰ καλοῦδια ἦσαν: Κουφέτα, σῦκα, χουρμάδες, χιώτικα ἀμύγδαλα, φουντούκια, ξανθὴ σταφίδα, λοκούμια κι' οἰδιήποτε δὲν βρίσκονταν στό χωριό. *Τοῦ χωριοῦ σέγια* ἦταν: *καρύδια, κοφτάρια* (στεγνὴ μουσταλευριά) *παντουρμάδια* (καρύδια ξεφλουδισμένα μὲ στεγνὴ μουσταλευριά) *ζερά βορκόκια* (βερούκοκα στεγνωμένα στὸν ἥλιο), φρούτα νοπά καὶ ξερά κτλ.

5. *Σὴ νύφ'* (=στὴ νύφη). Στὸν γυναικίκο κόσμο, τὸν συγγενικό καὶ τὸν μαχαλαδιώτικο, εἶχαμε μιά τηρούμενη, ἴσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια, ὄμορφη βαθμικὴ ἱεραρχία: οἱ μεγαλιότερες νοικοκυρὲς στὴν ἥλικία μεταξύ τῶν νοικοκυρῶν προσαγόρευαν τὶς μικρότερες συγγενεῖς καὶ γειτόνισσες *νύφ' ἢ νύφη* κ' οἱ μικρότερες τὶς μεγαλιότερες συγγενεῖς ἢ μαχαλαδιώτισσες μὲ τὸ *τσά ἢ ὄτσα* (θεία, ὦ θεία) ἢ μὲ τὸ *μικρόνε* (=μικρόμαννα) ἢ μὲ τὸ *μέγανε* (=μεγαλομάννα) ἂν ἦταν προχωρημένη στὴν ἥλικία.

6. *Τσεκίνταναν* (=ἀποτραβιούνταν). Τούρκ. ἀπὸ τὸ ρῆμα *tchekinmek* ἀποτραβιέμαι. *φά, τέκνο μ' Σάραφειλ, μὴ τσεκιντᾶς* (=φάγε παιδί μου, Σεραφεῖμ, μὴ ἀποτραβιέσαι).- *Τέκνο μ' ὀ,τι ἤξες κι' ὀ,τι εἶδες πέτα τα, μὴ τσεκιντᾶς* (=παιδί μου, ὀ,τι ἄκουσες κι' ὀ,τι εἶδες πῆς τα, μὴ ἀποτραβιέσαι).

τακτοποίηση την υπόθεση και πολλές εξυπηρετούσε, άφαντη κι' άθόρυβα, με τὸν κύρ Βασίλη τὸν μάλαση⁷.

Φτωχὸ-γιά φτωχὸ δὲν ἄφινε ἄβοήθητο. Ὅποιο σπίτι μάθαινε ὅτι ὑπόφερνε κάτι πρόσφερε κρυφὰ εἰς χρῆμα, εἰς φορεσιά, εἰς φαγώσιμα.

Τὴ γειτόνισσά της, τὴ Μαρία τοῦ Μανιοῦς, λησμονημένη κ' ἐγκαταλειμένη ἀπὸ τὸν ἄντρα της καὶ τὰ δύο ἀγόρια της στὴν Πόλη, τὴν εἶχε ὑπὸ τὴν προστασία της. Τῆς ἔδινε θάρρος κ' ἐργασία καὶ πολλές φορές τὴν κάθιζε στὸ *χονίσα* της (=στὸ τραπέζι της).

Σύμβολο ἀγάπης, φρόνησης καὶ ταπεινοφροσύνης, σωστὴ ἀγάσσα.

ΤΟΥ ΜΑΝΙΟΥΣ Η ΜΑΡΙΑ

Κάθε φορά πὸ πηγαίναμε στὸν Ἀγνικόλα ἢ στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς μου τῆς Πιπίνας ἢ στῆς Βαλάτσας θὰ περνούσαμε κι' ἀπὸ τὴν *παραθύρα*⁸ τοῦ Μανιοῦς τῆς Μαρίας. Ἡ *παραθύρα* της γειτονεύουνταν με τὴν μεγάλη πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τῆς Βαλάτσας.

Συχνὰ τὴν βλέπαμε, τὴν βλέπαμε ἐκεῖ κατὰ τὴν *παραθύρα* της νὰ κοσκινίζει *καψίματα*⁹.

Κοντὴ, ἥλιοκαμμένη, *σηκωμένα* τὰ *παράφτερα* τοῦ ἐντεριοῦ της *σὴ μέσ'* (=ἀνασκουμπωμένα τὰ φύλλα τοῦ ἐντεριοῦ της στὴ μέση της) μὰς κύτταζε σοβαρὰ κι' ἀμίλητη. Ἴσως νὰ τῆς *ξυπνούσαμε* τὸν καγ'μὸ τῶν παιδιῶν της στὰ ξένα. Ἄν τυχαίναμε τὴν Βαλάτσα θὰ μὰς ρωτοῦσε, θὰ μὰς *γλυ-*

7. *Μάλαση* (=διπλωμάτης, ὁ μὲ γλυκὸ τρόπο ξέρων νὰ πῆ τὸ «ναί» καὶ τὸ «ὄχι»). Λέξη τούρκικη ἴσως συγκεῖμενη ἀπὸ τὴ λέξη *μαλά* καὶ τὴν κατάληξη *της* πὸ σημαίνει κατασκευαστῆς καὶ δουλευτῆς στίς οἰκοδομὲς μίᾳ λάσπης τοῦ *μαλά* καμωμένης ἀπὸ γῦθο, νερό, γάλα, αὐγὸ καὶ λιναρότριχα, πὸ τὴν ἄλοιφαν μὲ τὸ ἐργαλεῖο *μαστρί* στὸ ἐσωτερικὸ τῶν τοίχων μίᾳ αἰθουσας προοριζομένης γιὰ αἰθουσα ὑποδοχῆς: *καλὸ σουφά* ἢ *καλὴ κάμαρη*. Τὴν λέξη *μαλά* τὴν μεταχειρίζονται κ' ἔδω οἱ χριστιᾶδες.

Τὸν κύρ Βασίλη καὶ τὸν ἀνεψιὸ τοῦ Ἀναστάσιο Καίρη τοὺς λέγαμε *μάλαση* γιατί πὸτε ὄχι δὲν ἔλεγαν γυμνά, ἀλλὰ μὲ γλυκόλογα. Γιὰ τοὺς *μάλασηδες* εἶχαμε καὶ τὴν τούρκικη ρῆτρα: «οὔτε τὴν κόρη του δίνει ἄλλ' οὔτε καὶ τὸν συμπέθερο κακοκαρδίζει».

8. *Παραθύρα* ὅταν λέγαμε δὲν ἐννοούσαμε τὸ παράθυρο πὸ ἐννοοῦμε ἔδω στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὴν δεῦτερη θύρα, τὴ βοηθητικὴ, τοῦ σπιτιοῦ μας. Κάθε συναστικό σπίτι εἶχε καὶ τὴν *παραθύρα* της ἀπὸ ὅπου μπάζαμε στὸ σπίτι τὰ ξύλα, τὰ ἄχυρα, τὰ γαζάλια, σίγρια, καψήματα κτλ. προμήθειες γιὰ τὸ χειμῶνα.

9. *Καψήματα* ἦτανε ὕλικὸ γιὰ κάψημο στὸ *τουντοῦρ* (περσικὸ κλίβανο), ἀποτελούμενο ἀπὸ ξηρὰ κλαδάκια δέντρων-κλημάτων, *γαζάλια* (=ξηρὰ φύλλα), ξερὰς κοπριὰς ζῶων, ὕλικὸ πὸ τὸ συγκέντρωνε ἢ νοικοκυρὰ μαζεύοντας καὶ κοσκινίζοντας τίς κοπριὰς τῶν ζῶων τοῦ σταύλου.

κομιλοῦσε καὶ θὰ μᾶς ἔδινε κ' ἓνα κερί γιὰ τὸν Ἀγ'νικόλα ἴσως· αὐτὴ οὔτε μᾶς χαμογελοῦσε, οὔτε καὶ μᾶς μιλοῦσε.

Τὴν λυπούμασταν ὁμως καὶ τὴν σεβούμασταν γιὰτὶ ξέραμε πὼς ἦταν φτωχιά καὶ τὴν ἐγκατάλειψαν ὁ ἄντρας καὶ τὰ δύο τῆς τὰ παιδιὰ στὴν Πόλη, *νὲ χαρτιὸ πῆταζαν, νὲ χαρτσηλήχ* (=οὔτε γράμμα τῆς ἔστελναν, οὔτε χαρτσηλήκι).

Σπάνια ἐρχοῦντανε στὸ σπίτι μας γιὰ κανένα «*χατσάτι*» (=τουρκ. γιὰ κάποια ἀνάγκη).

Συχνά, παίζοντας μικρὰ παιδιὰ *σὸ κατέφλο μας* (=στὸ κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ μας) τὴν βλέπαμε, φορτωμένη στὴ ράχη τῆς *σίγγρια* (=τραγάκανθους) ἢ *ξύλια* (=ξύλα), νὰ περνᾷ ἀπὸ κοντὰ μας βαρυπερπατόντας *ἰδρωμέν' καὶ τζικνωμέν'* (=ἰδρωμένη καὶ σκονισμένη)· ἀφίναμε τὸ παιχίδι καὶ τὴν *τρανοῦσαμε* (=κυττούσαμε) *ἰσάτισμέν'* (=μπερδεμένοι) σὰν σὲ στάση προσοχῆς.

Κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴ Λαμπρὴ τὰ ἀνέψια τῆς, τῆς ἀδελφῆς τῆς τὰ παιδιὰ, ὁ Ἀντρίκος καὶ ὁ Στέφανος τοῦ Τεσκέρ τῆς ἔστελναν χαρτσηλήκι ἀλλὰ αὐτὴ ὑστεροῦντανε ἀπὸ τὸ χαρτσηλήκι ἐκεῖνο τῶν παιδιῶν τῆς στὴ μάννα τους τέτοιες μεγάλες μέρες καὶ πρὸ πάντων πού οἰκονομικὰ ἦταν πολὺ καλά. Ἐνθυμοῦμαι ὁ μέγας τῆς ὁ γιὸς πού δὲ θυμοῦμαι τὸνομά του, ἦταν ἀρχηγίνας στὸ Ἀγνάλη, ἔστιατόριο στὴν Πόλη, στὸν Γαλατᾶ, ὅπου πῆγαιναν κατὰ τὰ μεσημέρια ὅλοι οἱ μεγαλέμποροι ρωμοὶ κι' Ἀρμενεῖοι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τρώγανε.

Συνασιῖτες πηγαίνανε ὁ Χαράλαμπος Πατρικιᾶδης, ὁ Μαράσογλος ὁ Μηνᾶς, ὁ Χρυσόστομος τοῦ Κωσταντῆ κ.ἄ. πού δὲν τοὺς θυμοῦμαι.

Κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς τῆς τὰ χρόνια, μὲ τὴν ἐπιμονὴ τῶν ἀνεπιῶν τῆς Ἀνδρέα καὶ Στέφανου Τεσκέρη, ὑποχρεώθηκαν τὰ παιδιὰ τῆς νὰ τῆς στείλουν *χαρτιὸ καὶ χαρτσηλήχ* (=γράμμα καὶ λεφτά). Ἐπέστρεψεν ὁμως ἀμέσως καὶ τὸ γράμμα χωρὶς νὰ τὸ διεβάσῃ *νὰ τὸ χουτήσῃ* καὶ τὸ χαρτσηλήκι χωρὶς νὰ τὸ πιάσῃ λέγοντας στὸν *πόσταση* (=ταχυδρόμο): *ἐγὼ πασᾶ Σαραφεὶλ, νὲ τὸ χαρτιὸ τουν θέλω νὲ τὰ παράδια τουν θέλω! Ἄς εἶν' καλὰ κ' ἔκσικ' ἔλσουν*¹⁰ (=ἐγὼ πασᾶ Σεραφεῖμ, οὔτε τὸ γράμμα των ζητῶ, οὔτε τὰ λεφτά των ζητῶ! "Ἄς εἶναι καλὰ κι' ἄς μοῦ λείψουν).

Ἡ ἱστορία αὐτὴ τοῦ *Μανιοῦς τοῦ Μαρίας* ἦταν ἡ τύχη πολλῶν ἄτυχων σύζυγων καὶ μαννάδων, πού δὲν κάμφτηκαν ἀπὸ τ' ἄσπλαχνα καμώματα τῆς ξενιτιάς. Ἀντιμετώπισαν τὸ χαμὸ τῶν δικῶν τους καὶ τὴ φτώχεια χωρὶς νὰ λυγίσουν καὶ ν' ἀποκάμουν.

10. Ἐκείκοιλοῦν φράση τούρκικη, πού τὴν μεταχειρίζομαστε πολὺ. Σύνθετη ἀπὸ λέξη *eksik* (=λείψω) καὶ *olsoun* (=ἄς εἶναι). Ἐγὼ τὰ σόνα τὰ παράδια δὲν τὰ θέλω! ἐξίκοιλοῦν (=Ἐγὼ τὰ δικά σου τὰ λεπτά δὲν τὰ θέλω! ἄς μοῦ λείψουν).

Τή θυμώμαι πάντα τή Μαρία τοῦ Μανιοῦς τίς Κυριακές ποῦ πήγαινε, μετὰ τὸ δεῦτερο σήμαντρο, στήν Ἐκκλησιά βιαστικά! Κοντή-κοντούτσικη, φορεμέν' καμαρωμέν' (=εὐπρεπισμένη) μὲ τὰ γιορτηνά της, καί μ' ἓνα κεράκι στοῦ χέρι της, πήγαινε νὰ παρακαλέσῃ τὴν Παναγιά. Σύμβολο θάρρους κ' ὑπομονῆς.

«Η ΤΣΑΓΑΣΑ»¹¹
Η ΘΕΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Ἡ *Τσάγασα* ἦταν ἀδελφὴ τοῦ πατέρα μου καὶ μεγαλειτέρῃ του. Τὸ σπίτι της ἦταν ἀπέναντι στοῦ δικό μας. Ἦταν σπίτι τῶν παποῦδων μας καὶ ὁ παποῦς μου Σεραφεῖμ, χτίζοντας δικό του σπίτι, τὸ σπίτι αὐτὸ τῶδωσε στήν κόρη του αὐτῆ.

Ἡ θεία μου Ἄναστασία παντρέφτηκε δυὸ φορές. Ὁ πρῶτος της ἄντρας λέγονταν Σταυρῆς ἢ Σταυρενός καὶ σκοτώθηκε παίζοντας *τσιρίτα* (=Κονταρομαχία)¹². Ξαναπαντρεύτηκε καὶ πήρε τὸν νταῖ *Πασκάλ*, ὑπάλ-

11. *ΤΣΑΓΑΣΑ* (=Θεία Ἄναστασία ἀπὸ τίς λέξεις *τσά* ἢ *ἴσα* = θεία) καὶ *Γασά* (=Ἄναστασία). Τὸνομα Ἄναστασία στοῦ χωριό τὸ λέγαμε: Ἄναστασία, Ἄνασταῖα, *Τασία* καὶ *Τασούλα*. Ἦταν τὸνομα τῆς ἁγίας Ἄναστασίας τῆς Φαρμακολύτριας, ποῦ γιορτάζονταν στίς 22 Δεκεμβρίου, ἐνῶ τὰ δνόματα Ἄναστα, Ἄναστοῦ καὶ Ἄνεστο προέρχονταν ἀπὸ τὸ δνομα τῆς Λαμπρῆς ἀνάσταση καὶ γιόρταζαν τὴ Λαμπρῆ. Τὰ δνόματα Ἄναστάσιος, Ἄναστάσης καὶ *Τάσος* ἀπὸ τὸνομα τοῦ πέρση ἁγίου Ἄναστασίου, ποῦ γιόρταζε στίς 22 Ἰανουαρίου.

Τὴν μεγαλιτέρη ἀδελφὴ τῆς θείας μου Ἄναστασίας, τὴν Σταυρενὴ τὴν λέγαμε *Μέγασα* (=μεγαλοθεία).

12. *Τσιρίτα* Τουρκ. *djirite*=κονταρομαχία. Πρὶν γεννηθοῦμε ἐμεῖς τὰ χρόνια, στὰ 1850 ἀπάνω-κάτω, στοῦ χωριό μου ἦταν συνήθειο ἀποχτημένο, ἀπὸ τὸν Τιμαριωτισμὸ φαίνεται, τὰ παλληκάρια μας, Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοί, νὰ παίζουν *τσιρίτα*.

Τὰ περὶ *τσιρίτας* μοῦ τὰ εἶπεν ἡ θεία τῆς Πεθερᾶς μου «θεία Μάρτα». Δὲν ἤξερε πολλὲς λεπτομέρειες.

Ἡ *τσιρίτα* ἦταν ἓνα παιχίδι τέκνο μ' *Σάραφειλ* εἶλεγεν ἡ θεία Μάρτα, ἓναν ὄγιν πολὺ μελαλοῦ (=ἓνα παιχίδι πολὺ ἐπικίνδυνον).

Πέντε-δέκα παλληκάρια, Τοῦρκοι-Ρωμιοί, ἀποφάσιζαν νὰ παίξουν *τσιρίτα*. Γίνονταν δυὸ παρτίδες, πέντε καὶ πέντε π.χ. Πήγαιναν σ' ἓνα *μεγ'άνγηρη* (=ἀνοιχτὸ καὶ ἴσιο τόπο) σὰν τὸ *Μαχατοῦρ* στοῦ Γενήμαχαλα, *γαλεμέν' σ' ἀλόγατα* (=ἐπάνω στ' ἄλογα) ὄπλισμένοι μὲ δόρατα, ἔπερναν θέση οἱ πέντε ἀπέναντι τῶν ἄλλων πέντε ὡς ἐχθροὶ καὶ σὲ δωσμένο σύνθημα καὶ δυὸ ἀλογατέοι βγαίνουν ἀντικρουστά ἀπὸ τίς γραμμὲς καὶ ὄρμουσαν ὁ ἓνας ἀπάνω στὸν ἄλλον ρίχνοντάς του δόρυ ξύλινο, καὶ παίζοντας ὁ καθ' εἰς τοὺς ἀπάνω στ' ἄλογο, ἐτσι ποῦ νὰ μὴν τὸν λάχῃ τοῦ ἀντίπαλου τὸ κοντάρι. Γλυστρουῖσαν κάτω στήν κοιλιὰ τοῦ ἀλόγου, πηδοῦσαν γιὰ μιὰ στιγμὴ κάτω καὶ ἀνέβαιναν πάλι, ξάπλωναν ἀπάνω στὴ σέλλα τ' ἀλόγου γιὰ νὰ ριζοῦν ἐπιτυχημένα τὸ κοντάρι ἢ νὰ τὸ ἀποφύγουν ἢ στοῦ τέλος νὰ εἰρiscαν τὰ κοντάρια



Συνιστάτες με τις «ἀγάσες» τους. Ἀπό ἄριστερά: Σαφρονιάδης, Ἀνώγιος Πολυγενίδης, Σταύρος Τεπερογλίου, Χρήστος Κουρτζαβής, Βασίλειος Μακρόπουλος.
(Κ.Μ.Σ. - Φωτογραφικὸ Ἄρχειο).

λήλο στο χαβιαράδικο της Πόλης του Πάππου μου Σεραφείμ, που κατάγονταν θαρρώ από την Ἄρετσου.

Ἡ θεία μου αὐτὴ διακρίνονταν μεταξύ τῶν ὁμόφυλῶν της γιὰ τὴν ζωηρότητά της καὶ τὴν μεγάλη ἐπιθυμία της, νὰ μάθουν τὰ *ναϊκες* (=οἱ γυναῖκες) γράμματα.

Ἡ ἴδια ἤξερε γράμματα. Ἦξερε νὰ διεβάζη καὶ νὰ γράφῃ. Συζητοῦσε μὲ τὸν ἀδελφὸ της τὸν Νικολάκη γιὰ ζητήματα τοῦ χωριοῦ κ' ἐπέμενε νὰ δώσῃ κατευθύνσεις.

Ἐπιτίθονταν ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν ποὺ ἦταν κατὰ τῆς σπουδῆς τῆς γυναῖκας κ' ἔλεγε πολλές φορές ἀγαναχτησμένη: *ἀμέ! νὰ μὴ μᾶθ' ἡ ναϊκα γράμματα... ἴλια χρόνια νὰ σταθῇ κολέσα*¹³ *σοὺς ἄντρος* (=ἂ, βέβαια! νὰ μὴ μάθῃ ἡ γυναῖκα γράμματα... χίλια χρόνια νὰ μείνῃ σκλάβαια στοὺς ἄντρος).

Ἀπὸ τὶς πρώτες-πρώτες ἔστειλε τὴν κόρη της τὴν «Τσάκαλλη» (=θεία Καλλιόπη) στὸ παρθεναγωγεῖο κ' ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἡ Τσάκαλλη ἦταν δασκάλα, ἄλλοτε διευθύντρια κ' ἄλλοτε ἀπλὴ δασκάλα, στὸ Παρθεναγωγεῖο μας μόλις πῆρε τὸ *δίπλωμά της* καὶ τὸ *στανρό*.

Ἡ θεία μου ἡ Ἄναστασιά παρώτρυνε ὅλες τὶς οἰκοδέσποινες τοῦ μαχαλά μας νὰ στέλνουν τὰ κορίτσια τῶν «*σὸ σκολιὸ*» (=στὸ σχολεῖο) νὰ μάθουν γράμμα κ' ἄλλοίμονο σὲ κείνες ποὺ δυστροποῦσαν κ' ἔλεγε: *τὰ*

ἐναν ἀπὸ τοὺς δύο καὶ ἦ νὰ τὸν πλήγωναν καὶ νὰ τὸν ἀχρήστευαν ἢ νὰ τὸν σκότωναν ὁπότε πιά διαλύονταν ἢ συγκέντρωση κ' ἔπαυε τὸ παίγνιδι ἢ *τσιρίτα* ἢ τὸ *τσιρίτ*.

Τσιρίτα παίζεις; λέγαμε ἢ παίζ τσιρίτ ὅταν κάποιος ἔτρεχε δεξιά-ἀριστερά ἄσκοπα ἢ ἔκαμνε φασαρία.

Στὰ *μέτερα* (=δικά μας) ὁμῶς τὰ χρόνια, δὲν γίνονταν τέτοιες κονταρομαχίες. Τὸ ἔχει ἀπαγορεύσει ἡ Δημογεροντία, θαρρῶ ὁμῶς πῶς κ' ἡ Κυβέρνηση τὸ ἀπαγόρευε. Μόνο ὡς ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος ἐμεῖς τὰ μικρὰ παιδιὰ τοῦ μαχαλά μας πηγαίναμε στὴ Ζολῶτα ὅπου ὑπαρχαν πολλές ἰτιές, κόφταμε *μεγάλα-μακρουλά* *ξυλάκια* ἐνοῦ μέτρου καὶ παίζαμε στὴν πλατεῖα τοῦ μαχαλά μας *τσιρίτα* πετώντας ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοὺ τὰ *ξύλα*.

13. *Κολέσσα* λέξι τούρκικη: *κιολέ*=*δοῦλος-δοῦλα*. *Δοῦλος-δοῦλα* στὸ χωριὸ μας λέγαμε τὸν ὑπῆρῆτι, τὴν ὑπῆρῆτρια, σὲ σπῖτι, ποὺ πληρώνονταν γιὰ τὸν κόπο του, ἐνῶ *Κολές, κολέσσα* ἦταν ὁ ἀληθινὰ δοῦλος ἀγορασμένος ἀπὸ τὰ *σκλαβοπάζαρα* τῆς Πόλης ἢ τοῦ Μισιριοῦ (Ἐγύπτου).

Τέτοιον ἓνα *Κολέ*, σκλάβο, εἶχε κ' ὁ Παπποῦς μου Σεραφείμ. Τὸν ἀγόρασε ἀπὸ τὸ σκλαβοπάζαρο τῆς Πόλης. Τὸν ἔφερε στὸ χωριὸ κ' ὅταν ἔβγαине, ἀπάνω τοῦ μαῦρου τοῦ ἄλογο γιὰ νὰ πάγῃ κάπου ἐρχονταν πεζὸς ἀπὸ πίσω ὁ *ἀράπης του*, ὁ *μαῦρος του*: ἀράπης λέγαμε ὄχι τοὺς Ἀραβες ἀλλὰ τοὺς μαῦρους τῆς Ἀφρικῆς.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Παπποῦ μου ὁ γιός του ὁ Νικολάκης τὸν ἀπέλυσε καὶ τὸν ἔστειλε στὴν Πόλῃ ἐλεύθερο. Ὅσον ὁ Παπποῦς μου ζητοῦσε τὴν ἐμφάνισή τὸσον ὁ πατέρας μου ζητοῦσε τὴν ἀφάνειά, νὰ μὴν ἀκούεται.

ναϊκες δὲν τὰ χρειάζονται τὰ γράμματα... ταὐτὸ ἕναν ὥραζ νὰ παντρεψιοῦν νὰ ποίκουν φάχα (=οἱ γυναῖκες δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ γράμματα... αὐριο, μάνι-μάνι, θὰ παντρεψιοῦν νὰ κάμουν παιδιά). Πόσες γυναῖκες ἐπέπλητε καὶ πόσες γυναῖκες ἐπειθε νὰ στείλουν τὰ κορίτσια στὸ σχολεῖο!

Τὸ χειμῶνα, τίς μέρες πού εἴχαμε *μεγάλα μέρες* (=Μεγάλες γιορτές) ἢ χιόνιζε πολὺ δὲν πηγαίναμε στὸ σχολεῖο. Τὰ συγγενικά τ' ἀγόρια καὶ τὰ φιλικὰ τοῦ μαχαλᾶ μας μαζευόμασταν στὸ σπίτι μας στὸ *σειμκὸ γιά σὸ σκέμνοτασή*¹⁴ ἢ στὸ σπίτι τῆς θείας μου Ἀναστασίας στὸ *σειμκὸ* ἢ στὸ *σκέμνοτασή* καὶ παίζαμε ἢ βρίσκουνταν κάποιοι μεγάλοι καὶ μᾶς ἔλεγε *μασάλια* (=παραμῦθια) σάν τὴν Τσάκαλη τὴν δασκάλα, ἢ τὴν μεγάλη ἀδελφή μας τὴν Πιπίνα, ἢ τὴν κόρη τῆς θείας μας Σταυρνεῆς τὴν Μαρία.

Ἦμιον 10 χρονῶν μικρὸ παιδάκι. Μιὰ τέτοια χειμωνιάτικη μέρα μαζευτήκαμε στὸ σπίτι τῆς θείας μου Ἀνασταῆς τὸ σπίτι γιά [νὰ] περάσουμε τὴ μέρα μας. Ἡ θεῖα ἦταν ἄρρωστη καὶ νευρική γυναικα. Δὲν ἀνέχουνταν θόρυβο καὶ φωνὲς παιδιῶν. Ἡ Τσάκαλη μᾶς τοποθέτησε στὸ *σκέμνοταση*, μιὰ μικροῦλα αἶθουσα, στρωμένη μὲ παλιοῦ καιροῦ χαλιά, τὴ *σέμνε* (=τὸ σκαμνί) *γουρτισμένο μεστημέ* (=τοποθετημένη στὸ κέντρο) καὶ ζεστούζικη.

Παίζοντες ἐμεῖς τὰ παιδιά *πένπιλ-πένπιλ* (=αἰνίγματα) εἶδα ἀπάνω στὸ τσάκι (δλα τὰ παλιά τὰ σκέμνοταση εἶχαν καὶ τσάκια) δυὸ βιβλία ἔντυπα, τὸ ἕνα ἔγραφε *Γεροστάθης* καὶ τὸ ἄλλο *ὁ Ροβινσὼν* καὶ μαζὺ δεμένος ὁ *Ἰωάννης ὁ Κωσοκαλυβίτης*. Ἐρριξα μιὰ ματιὰ καὶ στὰ δυὸ τὰ βιβλία. Μοῦ ἄρεσε ὁ *Γεροστάθης* κ' ἄμέσως ἔτρεξα στὴ θεῖα μου καὶ τὴν παρακάλεσα νὰ μοῦ δώση τὸν *Γεροστάθ* νὰ τὸν διεβάσω ὅπως καὶ τὸν *Ροβινσὼνα*.

Τὸν *Γεροστάθ* τὸν διάβασα καὶ τὸν χάρηκα, ἐνῶ τὸ *Ροβινσὼνα* καὶ τὸν *Καφσοκαλυβίτη* δὲν τοὺς καλοδιέβασα, δὲν τοὺς καταλάβαινα. Συχνὰ μὲ κάθιζε πλάγι τῆς καὶ τῆς διηγούμενα τὰ τοῦ *Γεροστάθ*. Πέθανε ξαφνικά ἀπὸ καρδιακὴ πάθηση ἕνα χειμῶνα τοῦ 1898 ὄντας ἐγὼ μαθητῆς στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τῆς Καισάρειας.

14. *Σκέμνοτασή* εἶναι λέξη σύνθετη ἑλληνοτουρκικὴ ἀπὸ τὴ λέξη *σέμνε* καὶ *ὄνταση* καὶ σημαίνει σκαμνοαἶθουσα, δηλαδὴ αἶθουσα πού ἔχει τὴν σέμνε=σκαμνί.

Σκαμνί λέγαμε τὸ μικρὸ, σανιδένιο κάθισμα πού ἀπλοῦστατα καθόμασταν ἀπάνω του, ἐνῶ *σέμνε* λέγαμε τὸ σανιδένιο σκαμνί, ἐνὸς μέτρου ὕψους, πλάτους καὶ μακροῦς ἀπάνω-κάτω, ὅπου κάτω του στὸν πάτο του τοποθετούσαμε ἕνα μαγγάλι χρωματένιο μὲ φωτιά κατὰ τὸν χειμῶνα, τὸ τοποθετούσαμε στὸ κέντρο τοῦ *σκέμνοτασή* τὸ σκεπάζαμε μὲ μιὰ *κάπα* ἢ μὲ ἕνα ἐπὶ τούτοις καυμῶμενο *γοργάνι* (=πάπλωμα) καθόμασταν γύρω του ἀπάνω σὲ χαλιά ἢ *τσούλια* καὶ τοποθετούσαμε τὰ κάτω σκέλη μας ἴσαμε τὰ γόνατα γιά νὰ ζεσταθοῦμε.

ΟΙ ΑΓΑΣΣΕΣ

Αυτή ήταν ή θεΐα μου ή Τσάγκασα, χωρίς να ύπερβή τα γυναικεία της εποχής εκείνης όρια μιλούσε και δρούσε για την καλλιτέρευση της τύχης της γυναΐκας. Πρόδρομος της γυναικείας χειραφέτησης μέσα εκεί στά βάθη της 'Ανατολής.

Η MANNA MOY

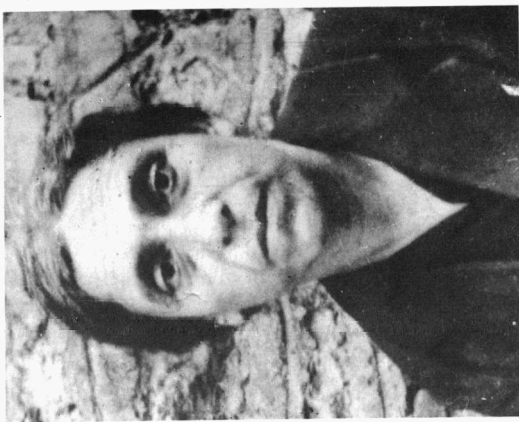
Η «ΕΥΣΕΒΙΑ»

'Η Μητέρα μου ή Εύσεβία, ή *κελέν*, όπως την έλεγαν οί θειάδες μου κ' οί τούρκισσες γειτόνισσες που σημαίνει *νόφη*, ή *Ίπίνα* όπως την έλεγαν οί τούρκισσες γειτόνισσες, όνομα της πρώτης γυναΐκας του πατέρα μου, που δέν έννοούσαν να την λησμονήσουν οί φίλες της γειτόνισσες τούρκισσες, ή *κόκονα* (=κοκόνα) όπως την έλεγαν οί Τούρκοι άγαδες του χωριού μας, ή *Κυρία Νικολάκη* την έλεγαν οί Δημογέροντες, οί σχολικοί 'Εφοροι κ' οί ρωμιοί άνδρες του χωριού μικροί-μεγάλοι, «'Εφσεβία» οί ίερείς του χωριού και *άπλα* (=θεΐα, τούρκικο) την έλεγαν οί μικρότεροι Τούρκοι, κ' έμεις τα παιδιά της τήνε λέγαμε ή *νινέ* που σημαίνει μητέρα, κατάγονταν από τη Νίγδη. 'Ηταν κόρη προύχοντα, του 'Αβράμ Κεσίσογλου κόρη μ' έλληνικά δέν ήξερε να μιλή. 'Ηξερεν όμως τούρκικα, μητρική της γλώσσα, και τα μιλούσε όμορφα, χωρίς χοντροκοπιά.

Μέ τον καιρό έμαθε και τα έλληνικά, αλλά δέν τα μιλούσε γιατί δέν άνέχονταν να την κοροϊδεύουν για την τούρκικη προφορά της και τους σολοκισμούς της.

'Η Τουρκόγλωσση όμογένεια της 'Ανατολής ποτέ δέν μπόρεσε να προσαρμοστή στην προφορά της έλληνικής γλώσσας κι' αυτό ήταν ένας λόγος κι' άπόφευγε να μιλή έλληνικά και σ' άνάγκαζε να μιλήσ και συ τούρκικα και δεύτερος λόγος σοβαρός κι' αυτός ήταν ότι ή έλληνική γλώσσα, που μάθαινε στο σχολείο ό Τουρκόγλωσσος, δέν έμοιαζε με κανένα τρόπο στην όμιλούμενη έλληνική της Συνασου ή της Πόλης. 'Υπόκειται πώς ή διδασκούμενη στο σχολείο έλληνική γλώσσα προορίζονταν μόνο για τους δασκάλους κι' όχι για τον έλληνικό λαό, για καθημερινή του χρήση.

Στο χωριό μας ήταν από τα μέρη της Νίγδης, κάμποσες τουρκόγλωσσες νυφάδες, οί όποιες, αντίθετα ό,τι έκαμνε ή μητέρα μου, μιλούσαν κουτσά-στραβά τη γλώσσα μας και δέν τίς έμελλε άν θά τίς κοροΐδευαν. Τέτοιες ήταν στο μαχαλά μας του *Φασλάχα ή Εύσημανή, του Τσωγάν' ή ναΐκα*, αυτές μιλούσαν έλληνικά, αλλά κουτσά-στραβά. Του Γαβάλα του Θανάση ή γυναΐκα, αυτή συχνά μιλούσε στους δικούς της τούρκικα, στους γειτόνους της έλληνικά. Το ίδιο κ' ή Παπαδιά του Μικρού του



Γοναίκες τής Σ.νασοῦ. Ἐλισάβετ Βλαχοπούλου, Διευθύντρια
Σχολείου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικό Ἀρχεῖο).



Γοναίκες τής Σινασοῦ. Κελλιάση Πισσάλου,
Διευθύντρια Παρθενιωγείου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικό Ἀρχεῖο).

Παπαβασίλη μιλούσε και τούρκικα κ' ελληνικά, αλλά ελληνικά με προφορά τούρκικη, όπως κ' η Ναζλού από το Κάστρο.

Η τούρκικη ή γλώσσα ήταν τραχειά μιὰ γλώσσα. Είχε φωνήεντα και σύμφωνα χοντρά και τὰ ὅποια κάπου-κάπου τὰ δανειστήκαμε στη γλώσσα μας, σὲ γενικές ὁμως γραμμὲς κρατήσαμε τὴ γλώσσα μας στὶς λεπτές της τὶς γραμμές.

Ἀπὸ τὰ φωνήεντα τῆς τούρκικης πήραμε τὸ *eu*, τὸ *u* και τὸ *η* κι' ἀπὸ τὰ σύμφωνα της *tš-ich*, τὸ *ι-ι*, τὸ *π-ρ*, τὸ *σ-ch* πού τὰ μεταχειριζόμεσταν και σὲ τούρκικες και σὲ ἑλληνικές λέξεις.

Οἱ Τούρκοι δὲν δανείστηκαν ἀπὸ ἐμᾶς οὔτε φωνήεντα οὔτε σύμφωνα, γιατί δὲν εἶχαν ἔλλειψη ἀπὸ φωνήεντα κι' ἀπὸ σύμφωνα ἐκτὸς τοῦ δέλτα (δ) μας και τοῦ θήτα (θ) μας πού τὰ πρόφεραν τὸ μὲν δέλτα ὡς ντ ὅπως τὴ *Δευτέρα* τὴν λέγανε *ντεφτέρα*, τὸ δὲν τὸ λέγανε ντέν π.χ. *ντέν ἔχω* και τὸ *Θεὸς* π.χ. τὸ λέγανε *τέὸς* μὲ τὰφ δασὺ και τὸ *Θωμᾶς* π.χ. τὸ λέγανε *tomas*.

Οἱ Τούρκοι δὲν μπορούσαν νὰ προφέρουν τὰ δύο σύμφωνα μας *στ* στὴν ἀρχὴ τῶν λέξεών μας σὰν π.χ. *Στυλιανός*, *Σταυρής*, *σπιτάλια* κτλ. χωρὶς νὰ προσθέσουν μπροστά τους τὸ φωνήεν *ι*: *Ἰστυλιανός*, *Ἰσπύρος*, *Ἰσταυρής*, *Ἰσπιτάλια* σύμφωνα, φαίνεται, μὲ τὸν ἀραβικὸ τύπο *Ἰστιφάλ* πού ἔχει πάρει ἢ γλώσσα τῶν ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ.

Ἀπάνω-κάτω τὸ ἴδιο συνέβαινε μ' ὅλα τὰ ἑλληνογλώσσα χωριά τῆς περισχῆς μας σχετικὰ μὲ τὸ ἀναπόφευκτο δοῦναι-λαβεῖν μας τῶν δύο γλωσσῶν ἀπὸ τὴν καθημερινή μας ἐπαφὴ μὲ τὴ διαφορὰ τὰ χωριά μας πού ξενητεύονταν στὴν Πόλη κράτησαν σὲ γενικές γραμμὲς ἀνεπαφὴ τὴν ἑλληνικὴ τους γλώσσα και λησμόνησαν πολλὲς τούρκικες λέξεις, ἐνῶ τὰ μὴ ξενητευόμενα χωριά μας, σὰν τὴ *Μιστή*, σὰν τὴ *Λίμνη*, ἢ μὲν *Μισθὴ* εἶχε πάρει τὸ ἐρωτηματικὸ *μι* στὸ τέλος τῶν λέξεων σὰν π.χ. *ἤρτεις μι*; (=ἤλθες; κελτίμι;) ἢ δὲ *Λίμνη* σιγά-σιγά ἄρχισε νὰ μιλῇ τούρκικα και νὰ αὐτονομάζεται *gheuldjik* ἀντὶ *Λίμνη*.

Τὸ Ἄραπουσοῦν, πού εἶχε συμπαγὴ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ ἕως 4000, λόγω τῆς μὴ ἐπαφῆς του μὲ ἑλληνικὰ κέντρα ἄρχισε σιγά-σιγά νὰ μιλῇ τὴν τούρκικη μῶλα τὰ καλά της τὰ σκολειά.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς στὰ Δημοτικὰ μας σχολεῖα διδάσκουνταν ἢ ἑλληνικὴ γλώσσα ἀλλὰ ἔτσι ὅπως διδάσκουνταν ἢ τεχνιτὴ καθαρεύουσα, και μὲ δασκάλους τουρκόγλωσσους κάποτε, ξένη πρὸς τὸ ἑλληνικὸ γλωσσικὸ μας αἶσθημα, δὲν μπορούσε νὰ ἐμποδιστῇ ἢ τούρκικη γλώσσα νὰ κυριαρχίση σιγά-σιγά και νὰ ἐκτοπίζη τὴν ἑλληνικὴ, εὐρισκόμενη σὲ ἀδιάκοπη μαζὺ μας συνάφεια.

Ἐνθυμοῦμαι τὰ παιδικὰ μου μαθητικὰ χρόνια στὴν *Γερατικὴ Ροδοκανάκειο Σχολή* τοῦ Ζιντσήντερε στὴν Καισάρεια. Ἐνας μόνον ἐγὼ ἤμουνα δίγλωσσος, τουρκοελληνογλώσσος *Καπαδόκης*, κι' ὅσοι ἦσαν ἀπὸ τὸν

Πόντο έλληνόγλωσσοι, λίγοι κι' αὐτοί, μέ ποντιακό τύπο καί ποντιακή προφορά, ἐνθ' 80% τὰ παιδιά ἦσαν τουρκόγλωσσοι: *Καισαρίτες, Ταβλου-σουλοῦδες, Κερμυρλήδες, Ἐντουρλουκλοῦδες, Ἰντσεσῶτες, Καστερνοί, Νεβ-σέρληδες, Νιγιδιώτες καί Ζιντσηντερελήδες.*

Διδασκόμασταν ἀπό τὸ πρῶτ' ἴσαμε τὸ βράδυ τὴν ἑλληνική, ὄχι βέβαια τὴν μιζοβάρβαρη δημοτική μας γλῶσσα, ἀλλὰ τὴν *καθαρεύουσα* καί τὴν ἀρχαία ἑλληνική γλῶσσα. Καί ὁμως ὅλοι *οἱ μαθηταὶ* μιλοῦσαμε καί συν-εννοοῦμασταν στὴν τούρκικη, ἔτσι ποὺ ἀναγκάστηκε ἡ Διεύθυνση, διευ-θυντὴς ἦταν ὁ Ἄρχιμανδρίτης Γερβάσιος Σαρασίτης, Πόντιος κι' αὐτός, νὰ ἐπιβάλλη ποινὴ ἕνα *γρόσιον* σὲ κάθε τούρκικη λέξη ποὺ θάβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα μας.

Ὁ πρῶτος ποὺ τιμωρήθηκε στὴν τάξη μου ἦμουν ἐγώ... Ἦμασταν γε-λοῖοι ὅταν μιλοῦσαμε τὴν καθαρεύουσα καί κρυφά-κρυφά μιλοῦσαμε στὴν Τούρκικη ἕως ὅτου ἡ διεύθυνση ἀναγκάστηκε σιγά-σιγά νὰ καταργήσῃ τὴν ποινὴ τοῦ γροσιοῦ καί ν' ἀνεχθῆ τὴν τούρκικη.

Καί ἐὰν ἀκόμα τὰ ἑλληνικά τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τοῦ Ζιντσηντερε καί τῶν σκολειῶν τῶν χωριῶν μας ἦτο δυνατὸν νὰ μᾶς κάμουν ν' ἀφί-σουμε τὴ γλῶσσα μας καί νὰ μιλήσουμε τὴ Νεοελληνική(;) γλῶσσα, τὴν καθαρεύουσα, ἦταν πιά ἀργά, γιατί ἡ γλῶσσα μας, καί πρὶν ἀκόμα ὑπα-χθοῦμε στὸν Τούρκικο Ὄσμανικό ζυγὸ, ὑπαχθῆκαμε σὲ ἄλλους ξένους ζυγούς: τὸν Σελτσουκικό, τὸν Ταταρικό, τὸν Ἀραβικό, ἔπαθε τὴν ἐπί-δραση τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ κι' ὡς ἔτσι παθιασμένη, ἂν καί διασώθηκε μέ τὰ παραμύθια μας καί τὰ τραγούδια μας, μέ τίς ἱστορίες τῶν ἁγίων καί τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, μέ τίς ἱστορικές κρυψῶνες μας καί τὴ θρησκεία μας κι' ὄχι μέ τὰ σχολεῖα μας, ποὺ δὲν εἶχαμε, ἦταν πιά γλῶσσα μας μέ ζωὴ καί παραδόσεις δικές μας, μακρὰ, πολὺ μακρὰ ἀπὸ τὸν Ἑλλαδικὸ κορ-μὸ, καί δὲν μπορούσε τὸ σκολεῖο νὰ τίς ξερριζώσῃ ἀψευδῶς¹⁵.

15. Ὅταν ἔρχονταν στὸ χωριὸ μας ὁ *Δεσπότης τοῦ Καισαρείας* (ὁ Ἅγιος Καισαρείας), Ἰωάννης Ἀναστασιάδης, τουρκόγλωσσος ἀπὸ τὸ Ἰντσέσου, κ' ἔρχονταν κάθε χρόνο μιά φορά, κατὰ τὸν χειμῶνα, *κατεβαίνῃσκεν σοῦ Γιαχνὶ Βασίλ' τὸ σπίτι'* (=κονεuen στὸ σπίτι τοῦ Γιαχνήβασηλ) γιατί ὁ Γιαχνήβασηλ ἦταν *ἀντιπρόσωπος τοῦ Δεσπότη' ἢ βεκίλης τοῦ Δεσπότη'*. Κάθονταν μιά βδομάδα τὸ πολὺ, ἐκτὸς ἐὰν ἔπεφε ἄφθονο χιόνι, ὁπότε ἔπαυε κάθε μετακί-νηση ἀνθρώπων καί ζώων.

Τὸν προσκαλοῦσε κι' ὁ πατέρας μου ὡς Πρόεδρος τῆς Δημογεροντίας καί τοῦ ἔκαμνε *τραπέζ'*, τὸν φίλευε δηλαδή: Στὶς ἀπέραντες κι' ἀδιάκοπες συζητήσεις τῶν ἀπάνω τοῦ ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου ἐξ ὧν θυμοῦμαι:

«Σεβασμῶτατε ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι φόρεμα νὰ τὸ βγάλῃς ὅποτε θέλεις καί νὰ τὸ φορῆς ὅποτε θέλεις. Τὴ γλῶσσα τὴν ξένη, ὅπως εἶναι ἡ Ἑλληνική στὰ τουρκόγλωσσα ἑλληνόπου-λα, θὰ τὴν μάθουν ὅπως μάθαν τὴν τούρκικη: μέ τὸν καιρὸ καί μέ τὸ περιβάλλον καί ὄχι μέ

Δέν ζούσαμε μέ τό παρελθόν, ἀλλά μέ τό παρόν μ' ἕνα Ἑλληνισμοῦ ἰδιόρρυθμο ὑπό τήν αἰθάλη ἐτοιμο πιά νά ἐκδηλωθῆ εὐκαιρίας παρουσιάζομένης... δυστυχῶς ὁ Ἑλλαδικὸς Ἑλληνισμὸς θανάσιμα ἡμάρτισεν...

Θυμοῦμαι τὸν ἀλησμόνητο δάσκαλό μας τῶν μικρῶν παιδικῶν μου χρόνων Χρήστο Χατσήτριανταφυλλο. Μᾶς σήκωνε ἀπάνω στοῦ θρανίου καὶ μᾶς ρωτοῦσε εἰς πόσας ἡμέρας ἐπλάσεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; κ' ἐμεῖς μέ σταυρωμένα τὰ χέρια ἀπάνω στοῦ στήθος ἀπαντούσαμε: Ὁ Θεὸς ἐπλάσεν τὸν κόσμον σὲ ἕξ ἡμέρας καὶ τὴν ἑβδόμη ἀναπαύτην. Ὁχι ὁ Θεὸς ἀλλὰ ὁ Θεὸς μᾶς διόρθωνε, ὄχι ἡμέρας ἀλλὰ ἡμέρας. Τὰ ξαναλέγαμε ἄλλος σωστά ἄλλος στραβὰ κ' ἔσφιγγε τὰ δόντια τοῦ ὁ Χρῆστος ὁ δάσκαλος καὶ θυμωμε καὶ μεῖς ἀπορούσαμε καὶ γελοῦσαμε.

Ἡ μητέρα μου ἡ Εὐσεβία ἦταν ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ πατέρα μου. Ἡ πρώτη σύζυγός του, ἡ Πιπίνα ἦταν ἀπὸ τῆς Νίγδης τὰ χωριά, τὸ Φερτέκ (Φερτάκαινα), μισοελληνόγλωσση καὶ μισοτουρκόγλωσση, κόρη τοῦ προύχοντα Τσίβόγλου. Τέτοιες νοικοκυρὲς ἤθελε τὸ σπίτι μας ποῦ φιλοξενοῦσε ἀδιάκοπα Δεσποτᾶδες, Πασᾶδες, ὑπαλλήλους κρατικούς, Τουρκόγλωσσους Ρωμιοὺς προύχοντες τῶν γύρω πόλεων καὶ χωριῶν. Ἐπρεπε νά ξέρουν τὴν τούρκικη γλῶσσα, ἀλλ' ἔπρεπε νά ξέρουν κ' ἀπὸ μουσαφιριό, νά τοὺς δέχονται, νά τοὺς μιλοῦν, ν' ἀναπληρῶνουν τὸν πατέρα-νοικοκύρη ὅταν ἔλλειπε κάπου μακριὰ. Καμμιά Συνασίτισσα δὲν ἤξερε τούρκικα κ' ἀπόφευγε στὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια νάρθη σὲ συνάφεια μέ τοὺς μεγάλους ἐπίσημους Τούρκους. Δὲν τὴν γνωρίσαμε βέβαια τὴν Πιπίνα ἐμεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τίς ἀναμνήσεις καὶ τίς διηγήσεις τῆς γειτονιάς καὶ τῶν συγγενῶν φαίνεται ὅτι ἦταν ἀξίας κυρία. Οἱ τούρκισσες τοῦ μαχαλά μας τὴν καλοῦσαν μέ τὸνομα Πίπινα (=Δέσποινα) κ' οἱ μεγαλειτέρης της μέ τὸν τίτλο κέλιν (=νύφη).

Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μέ τὴν μητέρα μου. Οἱ μεγαλειτέρης στὴν ἡλικία Τούρκισσες τοῦ μαχαλά μας: ἡ Ζεγ'λέ, ἡ Χανιφὲ ἀπλᾶ, ἡ Ζεγ'μπὲ τὴν προσαγόρευαν κέλιν (=νύφη), ἐνῶ οἱ συνομίληκές της τοῦ Ἄλῆ ἐφέντη ἡ Χατσᾶ καὶ τοῦ Ὄσμάν ἀγά ἡ Πενπέ τὴν καλοῦσαν Πίπινα ἀντὶ Εὐσεβία ποῦ τίς ἐρχοῦνταν δύσκολη στὴν προφορά.

Ἡ μητέρα μου ἦταν θαρραλέα, καλόκαρδη κ' ἐργατικά. Κάνιζε τρία τσιγάρα κ' ἔπινε τρεῖς καφέδες τὴν ἡμέρα. Ἀπὸ τὸ πρωτῆ ἴσαμε τὸ βράδυ ἦτον σὸ πουδάρ' ἀπάνω (=ἦταν στοῦ πόδι ἐπάνω). Παράλαβε δυὸ παιδιὰ

τὸ βιβλίο καὶ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ σὲ πεντέξη χρόνια. Μοναδικὸ γλωσσικὸ σκολεῖο ἦταν αὐτὴ ἐδῶν ἡ Συνασός. Τὴν εὐκαιρία ὅμως τὴν χάσατε. Τουρκόγλωσσα θὰ μποῦνε τὰ παιδιὰ στὴν Ἱερατικὴ Σχολή καὶ ὑπερτουρκόγλωσσα θὰ πάρουν τὸ δίπλωμά τους. Μὴ γιελίεστε».

ἀπὸ τὴν προηγούμενη μητέρα κ' ἔκαμε κι' αὐτὴ ὀχτῶ παιδιὰ: πρῶτα τέσσερα κορίτσια καὶ μετὰ τέσσερα ἀγόρια.

Τὰ πρῶτα τῆς τέσσερα παιδιὰ ἦταν κορίτσια καὶ τὸ εἶχε *μεράκι*¹⁶ (=καυμὸ) ποὺ δὲν ἔκαμε κι' ἀγόρια. Πολλὲς τῆς λέγανε διάφορα γιατροσόφια γιὰ νὰ ποίκ' (=νὰ γεννήσῃ) ἀγόρια ἀλλὰ κανένα δὲν ἔπιασεν.

Στὸ τέλος στὸ χωριὸ μιὰ χωριανὴ μας γειτόνισσα, ἡ *Τσάκα*, ἂν θυμῶμαι καλά, τῆς εἶπε *ἂν θέλ' νὰ ποίκ' παιδιὰ* (=ἂν θέλῃ νὰ κάμῃ ἀγόρια) νὰ σηκωθῆ νὰ πάγῃ στὸν *Γιωγανπρόδρομο* (=Ἰωάννην Πρόδρομο) στὸ *Μοναστήρι* τοῦ Ζιντσῆντερε κ' ἐκεῖ νὰ ποίκ' τ' *ἐτέτια* καὶ νὰ *περικαλέσ' τὸν Γιωγανπρόδρομο* νὰ τὴν δώκ' ἓναν παιδὶ (=νὰ κάμῃ ὅλα τὰ συνήθεια καὶ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο νὰ τῆς δώσῃ ἓναν ἀγόρι).

Ὁ Πατέρας μου ἦταν τότε ἐπιθεωρητῆς τοῦ «Ντιγούνου οὐμουμιέ» (=Δημόσιου χρέους) κ' εἶχεν ἔδρα τὴν Καισάρεια.

Δὲν χάνει καιρὸ ἢ μητέρα μου, παίρνει μαζί τῆς τὴν θεία μου τὴν Τσάγασα καὶ φύγει γιὰ τὴν Καισάρεια κατὰ μῆνα Αὐγούστο στὴ γιορτὴ Ἰωάννου τοῦ Πρόδρομου.

Ἐξομολογεῖται στὸν Ἠγούμενο τοῦ Μοναστηριοῦ τὸ *ντέρτι* (=τὸν καυμὸ) τῆς καὶ κατὰ παραγγελία τοῦ Ἠγούμενου τῆ νύχτα, κατὰ τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς τοῦ Ἰωάννου Πρόδρομου, *ξυπνοῦνε νύφ' καὶ τσᾶ* (=νύφῃ κι' ἀνδραδέλφῃ), φοροῦνε τὰ *καλά τουν* (=φοροῦνε τὶς καλὲς φορεσιές τους) καὶ βγαίνουν στὴν αὐλὴ τοῦ Μοναστηριοῦ, ὅπου στὸ κέντρο ἦταν ἓνα μεγάλο γέρικο δέντρο *ντουτιοῦ* (=μουριάς).

Ὅταν πῆγα 13 χρονῶ μαθητῆς στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τὸ δένδρο αὐτὸ δὲν τὸ βρῆκα. Μοῦ εἶπαν πῶς ξέρωσε καὶ τὸ κόψανε. Νύφ καὶ τσᾶ πιάνουνε χέρι καὶ κάνουν τρεῖς φορὲς γύρο στὴ Μουριά, παρακαλόντας ἢ μητέρα τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο νὰ τῆς δώσῃ ἓναν ἀγόρι: *τσάνημ Ἰωάννης Πρόδρομος* *σανὰ πῖρ ὀγλὰν παγήσλᾶ* (=ᾠ! Ἰωάννη Πρόδρομο! ἓνα ἀγόρι χάρισέ μου) καὶ προσκυνόντας τὴ μουριά ἔσκισε ἀσὰ τὸ μεταξένιο τῆς *σαλβάρι* (=βράκα κάτω ἀπὸ ἐντέρι) ἓνα κομμάτι ποὺ τόκαμε κομμάτια-κομμάτια καὶ τᾶδεσε στὰ κλαδιὰ τῆς μουριάς. Μετὰ προσκύνησαν τὴ μουριά καὶ φύγανε.

Κατὰ τὰ ξημερώματα πηγαινεὶ ἢ μάννα μου στὸν Ἠγούμενο, τῆς ψέλνει τὸ κεφάλι κάτω ἀπὸ πετραχειλί του, παρακαλεῖ κι' αὐτὸς ὅπως εἰσακουσθῆ ἢ δέηση τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Εὐσεβίας καὶ *τέξῃ τέκνον ἄρρεν*.

Μετὰ ἓνα χρόνον σχεδὸν στὰ 1882, νύχτα, παραμονὴ ἑορτῆς Πέτρου καὶ

16. *Μεράκι* ἢ *Μεράχ* εἶναι τούρκικη λέξι (μέγας), ποὺ σημαίνει καυμὸς κυρίως καὶ πόθος μεταφορικῶς. Εἶχαμε καὶ τὸ ἐπίθετό του: *μεραχλοῦς ἄνθρωπος* (=ἄνθρωπος μὲ καυμὸ, ἄνθρωπος μὲ πόθο) καὶ *μεραχλοῦδικο* ἢ *μεραχλοῦδικα* τὸ ποίκεν (=τόκαμε μὲ μεράκι, μὲ πόθο).

Παύλου Ἀποστόλων, γεννιούμαστε δύο ἀγόρια, *παιδιά*, πρῶτος ἐγώ και μετὰ ὀλίγη ὥρα ὁ ἀδελφός Κωστής τοῦ *Νικολάκ τὰ δύο κίζια* (=τοῦ Νικολάκη τὰ δύο δίδυμα).

Μετὰ ἀπὸ ἐμᾶς τὰ *κίζια*¹⁷ ἔπαυσεν ἡ μητέρα μας νὰ γεννᾷ κορίτσια και γέννησε ἀκόμα δύο ἀγόρια: τὸν Σταῦρο και τὸν Ἡλία.

Κατὰ τὴν μακαρίτισσα μητέρα μου «ἦταν θέλημα τοῦ Ἰωάννου Πρόδρομου ν' ἀξιώθῃ νὰ πάγῳ μαθητῆς στὴν Ἱερατικὴ Σχολή», ποῦ ἦταν μέσα στοῦ Μοναστηρίου, ποῦ οἱ σκῆτες τῶν μοναχῶν διασκευάστηκαν σὲ αἰθουσες παραδόσεως μαθημάτων, σὲ ὑποδομάτια, μελετητήρια και αἰθουσες διδασκάλων.

Κάθε χρόνο, μετὰ τὶς ἐξετάσεις, ποῦ πῆγαινα στοῦ χωριό, ἡ μητέρα μου με συμβούλευε νὰ λύσω τὸ *ἀτάκι* της, τὸ *τάξιμό* της, νὰ ἐξαγοράσω ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τὶς ὑποσχέσεις της στὸν Ἰωάννη Πρόδρομο ἐκείνης τῆς νύχτας γύρω στοῦ δέντρο τῆς μουριάς.

Ἡ ὑπόσχεσή της ἦτανε ὅτι ἐὰν θὰ γεννοῦσεν ἀγόρι θὰ τὸ διέθετεν στὴν ὕπηρεσία τοῦ Ἰωάννου Πρόδρομου: θὰ γίνονταν ἱερέας ἢ καλόγερος ἢ θὰ ἐξαγόραζε τὴ θητεία του καταβάλλοντας ἓνα ποσὸ στὴν ἐκκλησία κατόπιν ὀρισμένης ἱεροτελεστίας μπρὸς στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. Θὰ στεκοῦμουνα μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, ὁ ἱερέας θὰ περνοῦσε ἓνα ἀσημένιο *χαλχᾶ* (τουρκ. *χαλκᾶ* = κρίκος) στοῦ λαιμοῦ μου και τοποθετόντας ὁ ἱερέας τὸ πετραχειλί του στοῦ κεφάλι μου θὰ μοῦ ἔψελνε τὴν καθωρισμένη *Ἐοφή* (=εὐχή) γιὰ τὴν ἀποδέσμευσή μου. Ἐγὼ ὁμως ἀπόφευγα γιὰτὶ ἔβλεπα συχνὰ νὰ περνᾷ ὁ χαλκᾶς στοὺς λαιμοὺς κάθε εἶδους τρελλῶν και ἄρρωστων, ποῦ ἔφερναν στοῦ Μοναστηρίου γιὰ νὰ γιαιτρεφτοῦν με τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου. Κ' ὕστερα με τὸ πολὺ ἔμπα κ' ἔβγα στὴν Ἐκκλησία και στοῦ Ἱεροῦ της και με τὴν συναναστροφὴ μου με τὸ ἱερατεῖο θρονιάστηκε στοῦ μυαλό μου πὼς αὐτὰ ὅλα τὰ καμώματα ἦσαν κουμπογιανήτικα και δὲν εἶχαν καμμιά ἀξία θρησκευτικῆ. Ἄλλο τὸ ζήτημα ἐπὶ ἀλήθεια και ψέμμα ἦταν συνυφασμένα γι' ἀνάγκη Ἐθνικῆ.

Τὴν ἀποβολή μου, δίκαιη ἢ ἀδικη ἀδιάφορο, ἀπὸ τὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ ἡ μακαρίτισσα ἡ μητέρα μου τὴν ἀπέδιδε στὸν Ἰωάννη Πρόδρομο. Ὅταν τελείωσα στὴν Πόλη τὶς σπουδές μου κ' ἔστειλα κάθε μῆνα χαρτηγλήκι στὴ μητέρα μου ἀπ' αὐτὸ τὸ χαρτηγλήκι ἔστειλε μέσῳ τοῦ γείτονά μας Γιάννη Πιτῆρα 2 χρυσές τούρκικες λίρες στοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἰωάννη

17. Κίζια (=τουρκ. Ἰκίζ=δίδυμος-δίδυμα) ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ Ἰκι (=δύο). Στο χωριό μας λέγανε τοῦ *Νικολάκ τὰ κίζια* (τοῦ Νικολάκη τὰ δίδυμα). Πίστευαν στοῦ χωριό μου πὼς *ἄμα πεθάν' τὸ ἓνα, νὰ πεθάν' και τ' ἄλλο*.

Πρόδρομου για την αποδέσμευσή μας από το *άτακι* της των δύο δίδυμων γυιών της, για τ' *αγόρασμα* μας, συνήθειο ίσως παλαιών τιμαρομοναστηριακών *έποχων*¹⁸.

Με τη γέννα των δίδυμων *αγοριών* της ή μητέρα μου, όπως μάς *έλεγαν*, *απόχτησε* θάρρος κ' *ένεργητικότητα* και δέν *άφινε* να *σβύση* ή *καντήλα* του *είκοναστάσιού* μας. Δέν *συμπαθοῦσε* και πολύ το *πήγαινε-κ'* *έλα* στην *έκκλησία* *σάν* *τίς* *γειτόνισσές* της.

Τίς *Κυριακές* μόνο και τίς *πολύ* *μεγάλες* *γιορτές* *πήγαινε* στην *Έκκλησία*. *Φοροῦσε* *τά* *καλά* της *τά* *ροῦχα*, *τή* *σαμουρόγουιά* της, *τόν* *γιασμό* της *μέ* *τίς* *πιμπίλες* και *μ'* *ένα* *κερί* *στό* *χέρι* *πήγαινε* *μέ* *τσαλίμι* (=καμαρωτά) στην *κιλισιά* της (=έκκλησία). *Ή* *θεία* μου ή *Άναστασία* *τήν* *κατηγοροῦσεν* *ώς* *παύπερέσσα* (=ειδωλολάτρισσα). *Μπαίνοντας* στην *Έκκλησία* *πήγαινε* *κατευθεία* *στόν* *γυναικωνίτη*, *άναφτε* *τό* *κερί* της και *τό* *κολλοῦσε* *σό* *μανάλ'* (=στό *μανουάλιο*) *έκαμνε* *ένα* *σταυρό* *προσκυώνοντας* *τήν* *εικόνα* *Κων/τίνου* και *Έλένης* και *περνοῦσε* *σό* *στασίδι* της¹⁹.

Άμέσως *μετά* *τήν* *έκκλησία* *έφευγε* και *δέν* *έμνε* *στό* *προαῦλιο* *νά* *σώσ'*

18. Στά 1915, *στόν* *πόλεμο*, *πήγα* *στό* *χωριό* *νά* *βρῶ* *τρόπο* *νά* *άπαλαχτώ* *άπό* *τό* *στρατιωτικό*. *Πλήρωσα* *δύο* *φορές* *στρατιωτικό* *μπετέλι* (=άντισήκωμα) *άλλά* *άρχιζοντας* *ό* *διωγμός* *τόν* *Χριστιανών* *καταρήθηκε* *τό* *στρατιωτικό* *μπετέλι* (=άντισήκωμα). *Διωρίστηκα* *στό* *σχολεῖο* *μας* *δάσκαλος* *τόν* *γαλλικῶν* *κ'* *άπαλλάχτηκα*. *Στό* *μεταξύ* *παντρέφτηκα* *κιόλας*.

Μιά *μέρα*, *Σάββατο* *Αύγουστου*, *τοῦ* 1916, *ή* *μακαρίτισσα* *ή* *Πεθερά* *μου* *μοῦ* *λέγει*: *ταῦθ*, *Σεραφεῖμ*, *νά* *πάμε* *σό* *Κάστρο* *έχω* *ταγμέν'* *τή* *Μακρίνα* *μας* *σόν* *Όβανισιο* *και* *νά* *πάμ'* *νά* *τήν* *άγοράσουμ'* (=αἶριο, Σεραφεῖμ, *θά* *πάμε* *στό* *Προκόπιο*. *Έχω* *άφιερωμένη* *τή* *Μακρίνα* *μας* *στόν* *Όσιο* *Ίωάννη* *τόν* *Ρῥῥσο* *και* *θά* *πάμε* *νά* *τήν* *ξαγοράσουμε*). *Πρόθυμος* *έγῶ* *άλλά* *και* *περιεργός* *δέχομαι* *νά* *τήν* *συνοδεῦσω*. *Τήν* *Κυριακή* *κατά* *τά* *ξημερόματα* *έτοιμάζουμε* *τόν* *γάϊδαρό* *μας*, *παίρνουμε* *κεριά*, *νάμα*, *προσφορά* *και* *παράδια* *γαλεύουν* (=καβαλικεύουν) *ή* *Πεθερά* *μου* *ή* *Μακρίνα* *στόν* *γάϊδαρό* *μας*, *άκολουθοῦμε* *πεζοί* *έγῶ* *κ'* *ή* *γυναῖκα* *μου* *και* *παγαίνουμ'* *σό* *Κάστρο* *ν'* *άγοράσουμ'* *τή* *Μακρίνα* *μας* (=πηγαίνουμε *στό* *Προκόπιο* *νά* *ξαγοράσουμε* *τήν* *Μακρίνα* *μας*).

Μόλις *φτάσαμε* *σό* *Κάστρο* (=στό *Προκόπιο*) *στήν* *Έκκλησία* *συναντοῦμε* *τόν* *προϊστάμενο* *ιερέα* *Παπαχαράλαμπο* *και* *τοῦ* *γνωρίζουμε* *τό* *σκοπό* *μας*.

Άναλαβαίνουμε *νά* *κάνουμε* *τά* *έξοδα* *της* *Λειτουργίας* *και* *νά* *γίνη* *έπ'* *όνόματι* *της* *Πεθεράς* *μου* *ή* *λειτουργία* *πληρώνοντας* *τόν* *ιερέα*, *τούς* *ψαλτάδες*, *δικαιώματα* *έκκλησίας*, *και* *ρίχνοντας* *στό* *κιβώτιο*, *πλάγι* *στήν* *κάσσα* *τοῦ* *άγίου*, *ότι* *μπορούσαμε*: *φλωρί*, *λίρα*, *μετσίτι*.

Τελειώνοντας *ή* *λειτουργία* *βγαίνει* *ό* *Παπαχαράλαμπος* *άπό* *τό* *ιερó* *μέ* *τά* *άμφιά* *του*, *μάς* *καλεῖ* *μπροστά* *στό* *λείψανο*, *περνάει* *τό* *χαλχά* *στό* *λαιμό* *της* *Μακρίνας*, *της* *ψέλνει* *τό* *κεφάλι* *και* *ρίχνει* *ή* *Πεθερά* *μου* *στό* *κιβώτιο* *τοῦ* *Άγιου* *ένα* *παλιό* *φλωρί* *κωνσταντινάτο* (=βυζαντινό νόμισμα).

19. *Στασίδ'* - *στασίδι* - *στασίδια* = *κάθισμα* *τοῦ* *Ναοῦ*. *Κάθε* *νοικοκυρά*, *όπως* *όποτε* *εὐκατάστατη*, *είχε* *στήν* *έκκλησία* *τό* *στασίδι* *της* *άγοράζοντας* *τό* *για* *ένα* *χρονικό* *διάστημα*. *Καμιά* *άλλη* *δέν* *μποροῦσε* *νά* *τό* *καταλάβη*. *Μετά* *τό* *θάνατό* *της* *ή* *τόν* *πηγαμό* *της* *στήν*

λόγια (=νά φλυαρήση) με τις γυναίκες, γειτόνισσες ή συγγενείς. Ήτρεχε κατεφθεϊά στο σπίτι να δη τί γίνεται με τὰ φαγά σὸ τουντούρ (=με τὰ φαγητὰ στὸν περσικὸ κλίβανο) κι' ἄν φκάλσαν τὰ κορίτσια τὰ αὐλές, τὸ κατέφλο (=ἄν σκούπισαν τὰ κορίτσια τὶς αὐλές, τὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ).

Ἐὰν εἶχαμε μουσαφιρέους (=ξενιζομένους), καὶ τὸ καλοκαίρι εἶχαμε πάντα, εἶτε Τούρκους, εἶτε Χριστιανούς, σπάνια τὸ χειμῶνα, δὲν πήγαινε στὴν Ἐκκλησία. Ἐμνησκε στὸ σπίτι, ἐπιστατοῦσε σὸ τουντούρ, σὰ αὐλές, σὰ σουφάδια, σὸ ἀχοῦρ' (=στὸ μαγειριό, στὶς αὐλές, στὶς αἴθουσες, στὸ σταῦλο), κ' ἔπιανε κουβέντα με τοὺς μουσαφιρέους. Ἦταν περίφημη ξενναγός. Πρωί-πρωί τὸν καφέ τους, τὸ τσιγάρο, τὸ γλυκό, τὸ γάλα τους, τὸν ναρκιλέ τους. Λείποντας ὁ πατέρας μου κάθονταν μαζί τους, κουβέντιαζε μαζί τους, τοὺς ἐδίδε πληροφορίες γιὰ τὸ χωριό, πάντα ὁμως προσεκτικὴ κ' ἐπιφυλακτικὴ σὲ Τούρκους καὶ Χριστιανούς.

Τὸ εἶχε καμάρι γιατί ἔρχονταν μουσαφιρέοι στὸ σπίτι της, ἐβιμὶν ἰσα-τάλ καῖησὴ ἀτσήκ, κὶμ ἰστέρσε κεγλσὶν (=τοῦ σπιτιοῦ ἢ δίκλωνη πόρτα εἶναι ἀνοιχτή, ὅποιος θέλει ἄς ἔλθῃ) ἔλεγε καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα μας ἄχ! νὲ βακῆτ ὀγλανλαρῆμ πόγιουγετσέκτε ἐβιμὶν, γαῖησὴ ἀτσήλατσὰκ (=ἄχ! πότε τὰ παιδιὰ μου θὰ μεγαλώσουν καὶ τοῦ σπιτιοῦ μου ἢ πόρτα θὰ ἀνοίξῃ;) ἔλεγε κ' ἔκλαιε.

Ἡ μητέρα μου συμπαθοῦσε καὶ βοηθοῦσε πολὺ τὶς μοναχές κι' ἀπροστάτευτες γυναίκες. Τοῦ Μανιοῦς ἢ Μαρίας, τοῦ Ποταμίτσας ἢ Ἀνάστα, ἢ Πραξία ἢ μαγέρσσα, τοῦ Σῶνας ἢ Πεποῦκα, τοῦ Περσιάβης ἢ νύφ' δὲν ἔλλειπαν ποτέσ ἀπὸ τὸ σπίτι μας κι' ἀπὸ τὴν ἔνοια της. Συχνὰ τὶς καλοῦσε στὸ σπίτι καὶ στὸν κήπο μου γιὰ νὰ τὶς δώσῃ δουλειὰ καὶ συχνὰ τὶς βοηθοῦσε ἀφ' ὅ,τι τῆς περίσσευε.

Πολλές γυναίκες, πού ἔρχονταν στὸν πατέρα μου κι' ἀποτραβιόντανε νὰ τοῦ μιλήσουν καὶ νὰ τοῦ ἐκμυστηρευτοῦν, ὡς Πρόεδρο Δημογεροντίας, τὸν πόνο τους, ἀναλάβαινε ἢ μητέρα μου νὰ τοῦ μιλήσῃ καὶ πολλές φορές ἀναλάβαινε ἢ ἴδια νὰ διεκπεραιώσῃ τὴ δουλειὰ τους καὶ πρό πάντων αὐτέσ πού δὲν ἔπαιρναν γράμμα, οὔτε λεφτὰ ἀπὸ τὴν Πόλη ἢ εἶχαν διαφορές με τοὺς ἄντρες τους.

Πόλη παραχωροῦνταν ἢ στὶς κόρες της ἢ τὴ νύφη τοῦ σπιτιοῦ ἢ δίδουνταν σ' ἄλλη με πληρωμή.

Τὸ πατρικὸ μου σπίτι εἶχε δυὸ στασιδία, ἓνα στὸ γυναικωνίτη τῆς Ἐκκλησίας Κ/τίνου καὶ Ἐλένης κ' ἓνα στὴν Ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν. Παραχωρήθηκαν ἰσόβια στὴν οἰκογένεια τὴν Κύρ Σεραφεῖμ διὰ τὶς πολλές ὑπηρεσίες του γιὰ τὸ χτίσιμο καὶ τὸν πλουτισμὸ των.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα μου Νικολάκη θέλησαν οἱ ἀντίθετοί του νὰ μᾶς τὰ πάρουν, ὁ Δεσπότης ὁμως, πρὸς τὸν ὅποσον ἀναφέρθηκεν ἢ μάννα μου, δὲν τοὺς τὸ ἐπέτρεψε.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΡΙΖΟΣ



Ἀγάσες τῆς Σινασοῦ. Εὐ-
σεβία Ν. Ρίζου, μητέρα τοῦ
Σεραφεῖμ Ρίζου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικὸ Ἄρ-
χειο).

Ἀγάσες τῆς Σινασοῦ. Ἀναστα-
σία Ἄντ. Πολυγενίδου, πεθερά
τοῦ Σεραφεῖμ Ρίζου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικὸ Ἄρχειο).



Λές κ' έπαιζε πολιτική υπέρ τής γυναίκας και κατά του άντρα ως άδικου κ' έκμεταλλευτή τής γυναίκας. Πολλές φορές πιάνουνταν με τους Δημογέροντες, που έρχουνταν στο σπίτι μας, για τέτοιες άντρογυναϊκών δουλειές και τήν μάλωνε ο πατέρας μου για ανάμιξη σε τέτοιες υποθέσεις.

Έκτός από τή μουσαφιλιά, εκτός από τις καθημερινές σπιτικές δουλειές, ή μακαρίτισσα ή μητέρα μου είχε και τὸ βάσανο τῶν άγροτικῶν φροντίδων.

Αυτή θά βρῆ έργατες για σκάψιμο του μεγάλου κήπου μας, τῶν άμπελιῶν μας, αυτή θά έρχουνταν σε συνάφεια με τους φυλακάδες τῶν άγροτικῶν κτημάτων μας, αυτή θά φροντίσει για τους θεριστάδες του σιταριου μας, του τριφυλλιου μας, αυτή θά συνεννοηθῆ με τους μερόβηδες (ύδατοφύλακες) για πότισμα τῶν σπαρτῶν μας και του μεγάλου άμπελιῶνα μας *Γούρτ-ντερέ* (=Λυκοφαράγγι), αυτή θά επιστατήση στο άλώνισμα του σιταριου μας ή κριθαριου μας, αυτή θά φροντίσει για ξυλεία και κάρβουνο για τὸ χειμῶνα κ' αυτή θά επιστατήση στη δημιουργία τῶν χειμωνιάτικων *γαγητιῶν*²⁰ (=έναποθηκέυσεων τροφίμων).

Γυναίκα εργατική, ακούραστη, γυναίκα τολμηρή, γυναίκα που ζούσε, στην ξύπνα και στον ύπνο της, με τήν ιστορία του σπιτιου της, τους φίλους και τις φίλες της, τους έχτρους και τις έχτρες της, τ' άγτρια της και τὰ κορίτσια και μετά τον θάνατο του πατέρα μου με τ' όραμα του ανοίγματος τής θύρας του σπιτιου σε δικους και ξένους, σε φίλους και σε έχτρους, σε Τούρκους και Ρωμιους.

20. *Γαγητιῶν* από τήν τούρκικη-άραβική λέξη-ρήμα *Καγήτ* *İtmek* που σημαίνει τακτοποιώ, έγγραφο, έναποθηκέυω τρόφιμα και μεταφορικῶς χειμωνιάτικα τρόφιμα, προμήθειες. *Τί* νά *πκῶ* (*ποικῶ*) *τέκνο* μ'! *ὁ Βασίλης* (ὁ άντρας τής νοικοκυράς) *άκόμα χαρτηλήχ* *δέν* με *πίταξεν* νά νά *ποικῶ* με *τόν καιρό* τὰ *σειμωνιάτικα* μ' *τά γαγητία* (=Τί νά κάμω παιδί μου! *ὁ Βασίλης* *άκόμη λεπτά* *δέν* μου *έστειλε* νά τακτοποιήσω *έγκαίρως* τις χειμωνιάτικες προμήθειές μου).

Στά μέρη μας εκείνα ο χειμῶνας ήταν βαρύς, πολύ βαρύς και διαρκούσε σκεδόν *έξη* μήνες και διακόφτουσαν κάθε είδους συγκοινωνία κ' έπικοινωνία. Κάθε νοικοκύρης ή νοικοκυρά *έπρεπε* νά φροντίσει από τόν *Αύγουστο* μήνα νά *έναποθηκέψει* τὰ *σειμωνιάτικα γαγητία* του.

Τὰ *γαγητία* αυτὰ ήσαν:

- 1) *Σιταρικά*: *άλευρ'*, *πλεγορ'*, *κορκότ*, *έριάτέδια*, *τραχανό*
- 2) *Όσπριακά*: *άσπρα* και *μαύρα σαχλά*, *φακούδια*, *πιζέλια*
- 3) *Γετλήχ* (*κρεατικά*): *παστουρμά*, *σουτσούχ*, *γαβουρμά*, *δομακία* και *İcs γιαγῆ* (βούτυρα ούρας προβάτου και *άλιμάτων άγελάδας*)
- 4) *Γαλατικά*: *τζικιο* *τυριά*, *τζικιο* *γιογούρτια*, *βουτόρατα*
- 5) *Βρασίματα*: *πεκμέζια*, *λεντσέρια*, *πέλβέρ*, *κοφάρια*, *τραχανά*, *κρασιά*, *ρακιά*.
- 6) *Τούρτά*: *χηγιαριου*, *πιπεριου*, *ματσάνας*, *κλέπαρα*, *λαχάν'* *ντομάτας*.
- 7) *άλικά*: *άβανισσίτικο*, *χαμσί*, *σκουμπρί*, *λακέρτα*, *τσούρες*.

Η ΒΥΖΑΣΤΡΑ ΜΟΥ
 Η «SUTE ANAM»
 Η ΧΡΙΣΤΙΝΑ

Μετά την γέννηση τῶν διδυμῶν ἀγοριῶν, ποῦ τῆς ἔδωσε ἡ πίστι της στὰ ἱερά καὶ τὰ ὄσια τοῦ ἔθνους της, ἡ μητέρα μου τὰ μπερδεψε: δὲν εἶχε γάλα! Ἐναγκάστηκε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου νὰ φέρῃ ἀπὸ τὸ Κάστρο δυὸ *βυζάστρες*²¹: τὴ Χριστίνα καὶ τὴν Κάλενη. Ἡ Χριστίνα ἀνάλαβε νὰ βυζαίνει ἐμένα, ἡ δὲ *Κάλενη* (=Καλὴ ἢ Κατῆγκο) τὸν ἀδελφὸ μου τὸν Κωστῆ.

Ἡ Χριστίνα εἶχεν ἀφθονο γάλα καὶ βυζαίνοντάς με χόρταινα καὶ κοιμούμουν ἤσυχα, ἐνῶ ἡ Κάλενη δὲν εἶχεν ἄρκετο γάλα κι' ὄλο γρίνιαζε ὁ ἀδελφός μου καὶ δὲν κοιμούντανε. Μιὰ νύχτα, ποῦ ἔλλειπεν ἡ Χριστίνα, ἡ Κάλενη μὲ τρόπο [μὲ παίρνει] ἀπὸ τὴν κούνια μου καὶ μὲ τοποθετεῖ στὴν κούνια τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ τὸν ἀδελφὸ μου τὸν τοποθετεῖ στὴν κούνια τῆ δικῆ μου. Νύχτα μεσάνυχτα ἀρχίζω τὰ κλάματα, ἀπὸ τὴν πείνα ἐννοεῖται, ἐνῶ ὁ Κωστῆς κ' ἡ Χριστίνα ἤσυχα-ἤσυχα κοιμούντανε... Κατὰ τὰ ξημερώματα ὁμως ἡ Χριστίνα ἀντιλαμβάνεται τὴν κλεψιά τῆ στιγμῆ ποῦ ἄλλαζε τὰ πανιά τοῦ μωροῦ της. "Ἄν καὶ δὲν ἐκλαιεν ὁ Κωστῆς κ' ἦταν δύσκολο γιὰ τὴ Χριστίνα ν' ἀντιληφθῆ ἀμέσως τὴν ἀλλαγὴ, μ' ὄλον τοῦτο οἱ κινήσεις τοῦ ἀδελφοῦ μου, τὸ χλωμὸ τοῦ προσώπου του κ' ἡ ἰσχύνητα τοῦ κορμοῦ του τράβηξαν τὴν προσοχὴ της. Πηγαίνει κ' ἐκθέτει στὴν *ἄπλα*²² της, τὴν κυρά της, τὴ μητέρα μου, τίς παρατηρήσεις της καὶ τίς ὑποψίες της. Ἡ Κάληνη ἐπέμεινε, ὅτι ἤμουν ὁ Κωστῆς. Ξα-

21. *Βυζάστρα* λέγαμε τὴν γυναῖκα ποῦ φέρναμε στὸ σπίτι γιὰ νὰ βυζαίνει τὸ παιδί τὸ νεογέννητο ὅταν ἡ μάνα ποῦ τὸ γέννησε, δὲν εἶχε γάλα νὰ τὸ βυζάξῃ.

Βυζάστρες στὸ χωριὸ ἐξ ἐπαγγέλματος δὲν εἶχαμε. Ζητούσαμε νὰ βροῦμε μιὰ γυναῖκα ποῦ πέθανε τὸ παιδί της κ' εἶχε γάλα ἢ ζουσε τὸ παιδί της ἀλλὰ εἶχεν ἀφθονο γάλα καὶ μποροῦσε νὰ χορτάσῃ καὶ ξένο παιδί. Ἐάν δὲν βρίσκαμε μιὰ τέτοια στὸ χωριὸ προστρέχαμε στὴν *Τσαλέλα* ἢ στὸ Κάστρο. Ποτὲ δὲν προστρέχαμε σὲ τούρκισσα βυζάστρα.

Στὰ χρόνια τὰ δικὰ μας, ἀλλὰ καὶ στὰ νεώτερα χρόνια, ποῦ εἶχαμε πιά ἐπιστήμονες γι-ατρούς, οἱ *βυζάστρες* δὲν ἐξετάζονταν ἐάν εἶχαν κάποια κρυφὴ ἀρρώστια σὰν *χτικὸ*, *σημιά* (=ἐλονοσία) ἢ τίποτε ἄλλη ἀρρώστια. Ἐφτανε νὰ εἶχε *μπόλκο* (=ἀφθονο) γάλα, νὰ ἦταν τὰ *στήθα* της, τὰ *βυζιά* της μὲ *τυφλὸ ροῆ* (=τυφλὴ ρῶγα).

Ἐλλείπει βυζάστρας δίδουνταν στὰ μικρὰ γάλα *χιτηνοῦ* (=ἀγελάδος), μέσα σὲ γιάλυνο μπουκάλι, *σισέ* (=τουρκ. μπουκάλι) μὲ λασιχένιο στὸ στόμιο θήλαστρο. Τὸ βύζαγμα, τὸ *βύζαγμα* διαρκοῦσε ἓνα χρόνο καὶ κάποτε ἐνάμισο χρόνο γιὰ ν' ἀποφευχθῆ ἡ ἐγγυμοσύνη τῆς μάνας.

22. Ἡ Χριστίνα ὅταν ἀποτείνονταν στὴν μητέρα μου, σὰν μικρότερῆ της, τὴν ὀνομάτιζε *ἄπλα* (=τουρκ. κυρά ἢ θειά) ἢ *κέλιν* (=τουρκ. νύφη) ἐνῶ ὅταν ἀποτείνονταν στὴν πεθερά

φνικά ή Χριστίνα φωνάζει σε μένα τὸ μωρό, χτυπώντας λαφρὰ τὰ χέρια της *κέλ-κέλ ὄγλουμ Σάραφειμ* (=ἐλα-ἐλα παιδί μου Σεραφείμ) κ' ἐγὼ χαμογελόντας κι' ἀνοίγοντας τὰ χέρια μου ζητῶ νὰ πάγω στὴ Χριστίνα, ἐνῶ φωνάζοντας τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ στὸν Κωστή ἀδιαφορεῖ τοῦτος στ' ὄνομα Σεραφείμ ἐνῶ στὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός του *Κωστάκη* χαμογέλασε καὶ κουνήθηκε καὶ προδόθηκεν ἡ Κάληνη. "Ἄλλωστε κι' ὁμοιομορφία, σὰν διδύμα πού ἤμασταν, δὲν εἶχαμε γιὰ νὰ γελαστῆ κανεὶς. Ἐγὼ ἤμουν στρογγυλοπρόσωπος καὶ κόκκινος, ἐνῶ ὁ Κωστής τριγωνοπρόσωπος καὶ χλωμός. Μὲ τὴν ἐπέμβαση τῆς Μητέρας μας μὲ παίρνει πάλε ἡ Χριστίνα κ' ἡ Κάληνη τὸν Κωστή.

Χωρὶς νὰ ξέρη ἡ Κάληνη τὴν κωμωδία τῶν διδύμων ἀδελφῶν Μενέχμων τοῦ Πλαύτου καὶ τῶν Ἀντίφολων τοῦ Σέκσπιρ τὴν ἔπαιξε τὴν κωμωδία μας ἀλλὰ ἀπέτυχε.

Συχνὰ τὴν ἀνέφερε τὴν κωμωδία μας αὐτὴ ἡ Χριστίνα στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ πολέμου πού τὴν εἶχα μαζύ μου.

Μετὰ τὸ *πέκομα*²³ μας ἡ Κάληνη φεύγει καὶ μένει ἡ Χριστίνα γιὰ ἓνα χρόνο ἀκόμα.

Ἡ Χριστίνα γυναῖκα ὁμορφη, συμπαθητικιά, σβέλτη, κ' ἐργατικιά κατέκτησε τὴ μάννα μου τὴν Εὐσεβία. Καὶ μετὰ ἀφοῦ ἔφυγε στὸ Κάστρο

μου τὴν ὀνομάτιζε, σὰν μικρότερή της πού ἦταν: *κέλιν* (=νύφη), καὶ κάποτε λογοπαίζοντας *ἐκσικλῆ* (=τουρκ. ἐκσίκ= λειψός, λειψή, λειψὸ) πού σήμαινε *λειψή*.

Οἱ Ἑλληνίδες μας τοῦ Κάστρου πίστευαν, σύμφωνα μὲ τὶς Ἁγίες Γραφές, πὼς ἡ γυναῖκα πλάστηκε ἀπὸ ἓνα κομμάτι κρέας παρμένο, ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπὸ τὸ πλευρὸ τοῦ Ἀδάμ, ἐνῶ ὁ Ἀδάμ πλάστηκε κατευθεῖα ἀπὸ τὸν Θεό κ' ἦταν γι' αὐτὸ ἄρτιος ὁ Ἀδάμ κ' οἱ ἀπόγονοί του οἱ ἄντρες, ἐνῶ ἡ Εὐα ἦταν *ἐκσικλῆ* (=λειψή) καὶ γι' αὐτὸ κ' οἱ ἀπόγονές της ἦταν λειψές.

Δὲν ξέρω ἐὰν κ' οἱ Τούρκισσες-μουσουλμάνισσες τοῦ Κάστρου καὶ τῆς περιοχῆς μας πρέσβευαν τὰ ἴδια γιὰ τὴν μὴ ἀρτιότητα τοῦ γυναικείου κορμιοῦ. Δὲν ἄκουσα ἀπὸ στόμα τούρκισσας τὴν ἐπωνυμία τῆς *γῆζ ἐκσικλῆ* (=κόρη λειψή).

23. *Πέκομα* (=ἀπογαλάκτωμα). Τὸ ρῆμα εἶναι *πεκόφτω* (=ἀπογαλακτίζω τὸ παιδί πού βυζαίνω).

Κατὰ τὸ πέκομα ἡ μητέρα ἢ ἡ *βυζάστρα* τοποθετοῦσε στὴ *σαλάκα* (=κόρφος) τῆς ἓνα κλαδάκι ἢ ἓνα κομμάτι *σιγριοῦ* (=τραγάκανθου), πού βλέποντάς το τὸ παιδί ἢ πιάνοντάς το κι' ἀγκυλωνόμενο νὰ *φοβῆθῃ* καὶ νὰ μὴν θέλῃ νὰ πλησιάσῃ καὶ *ἀγάλια-γάλια* νὰ *συνηθῆς*' νὰ *φάγ'* (=σιγά-σιγά νὰ συνηθίσῃ νὰ τρώγῃ).

Τὸ καγ'μένο τὸ φσάγ' ἐμ θέλ' νὰ βυζᾶς, ἐμ φοβᾶται νὰ γιναστῆς! χάσεν τα κ' ἐτό! Θέλ' δὲ θέλ' μὲ τὸ ζόρ' μὲ τὸ καλὸ ὅ,τι τὸ δίνοω τρώγ'το, ἄμα τὸ μάτι τ' ἐν ἐκεῖ (=Τὸ καυμένο τὸ μωρό! καὶ θέλει νὰ θηλάσῃ καὶ φοβᾶται νὰ πλησιάσῃ. Τάχασε κι' αὐτό. Θέλει-δὲ-θέλει, μὲ τὴ βία, μὲ τὸ καλὸ, ὁ,τιδήποτε τοῦ προσφέρω τὸ τρώγει, ἀλλὰ τὸ μάτι του εἶνε ἐκεῖ...).

- *Τὸ βυζι ζερμόναεν τὸ ἄλλω, τζανίζ' γιὰ τὰ γλυκά* (=τὴ θηλὴ τῆς λησμόνησε πιά, τρελλένε-ται γιὰ τὰ γλυκά).

τὴν καλοῦσε ἡ μητέρα μας σὲ κάθε σοβαρὸ τοῦ σπιτιοῦ μας ζήτημα, σὰν γάμος, ὀνομασία, θάνατος, μνημόσυνο, μουσαφiriά, θερίσματα - ἄλωνίσματα, ἄλσματα, τρυγέματα, βρασίματα, σειμοῦ γαγήτια. Ἐπρεπε νὰ καλεσθῆ ἀπὸ τὸ Κάστρο ἢ Χριστίνα καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία τῆς δουλειᾶς.

Μικρὸς ὅταν πήγαινα στὸ Κάστρο πήγαινα τὸ δίχως ἄλλο καὶ στὸ σπίτι τῆς. Τῆς φιλοῦσα τὸ χέρι καὶ κείνη μὲ ἀγκάλιαζε, μὲ καταφιλοῦσε καὶ γέμιζε τὶς τσέπες μου μὲ βορκόκια, κοφτάρια, καρύδια.

Παραστάθηκε στὸ γάμο μου στὸν τόπο τῆς μητέρας μου, ποὺ εἶχε πεθάνει, καὶ δέχτηκε, σὰν μάνα μου, τὰ δῶρα ποὺ ἔκαμνε κάθε νύφη στὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ γαμπροῦ ἀπὸ τὸν πιὸ μεγάλο ἴσαμε τὸν πιὸ μικρὸ.

Ὅταν κατὰ τὸν πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο ἡ κατάστασις στὰ μέρη μας χειροτέρευε κ' ἄρχισεν ἡ πεῖνα τῆ Χριστίνα τῆ φέραμε στὸ σπίτι μας καὶ γιὰ συντροφιά στὴν μακαρίτισσα τὴν πεθερά μου καὶ γιὰ νὰ βοηθήσουμε τὸ σπίτι τῆς στοὺς δύσκολους ἐκεῖνους χρόνους.

Τὴν ἐνθυμοῦμαι τῆ Χριστίνα στὴ δουλειὰ ἀπάνω. Φοροῦσε ἓνα στενὸ ἰαλβάρι (=βράκα) καστερνὸ καὶ γεμενιά (=ὑποδήματα μαλακὰ) στὰ πόδια τῆς, περνοῦσε στὰ βραχιόνια τῆς μανίκια (=περιβραχιόνια), ποὺ τᾶδεζε μὲ πλεχτὸ γόλ (=πλεχτὴ λουρίδα περιβραχιόνια ποὺ δέζανε τὰ μανίκια ἀπάνω στὸ βραχιόνι), ἀνέβαινε στὸν γάιδαρο ἀπάνω καὶ γύρω τῆς δυο-τρεῖς ἐργάτριες πεζῆς πήγαινε στ' ἀγροτικὰ κτήματα: χωράφι, ἀμπέλι, κῆπος, μῦλος κτλ.

Τὶς Κυριακὲς φοροῦσε τὸ φιστάνι τῆς, περνοῦσε ἓνα γιαζμά²⁴ στὸ κεφάλι τῆς, καλίκια καὶ μαῦρες κάλτσες στὰ πόδια τῆς, μ' ἓνα πῆσκιρ²⁵ (μπροστέλλα) ἔμπρός τῆς καὶ μ' ἓνα κερὶ στὸ χέρι τῆς πήγαινε μὲ τὴν πεθερά μου κίλισσαγια, στὴν ἐκκλησία, ὅπου ἀδιάκοπα ἔκαμνε μετάνοιες (=προσευχές).

Γυναίκα εὐσεβέστατη. Ἡ παντοτινὴ κ' ἡ μόνη τῆς παράκλησις στὸν Ἰησοῦ ἦταν: Ἰησοῦς Χριστοζούμ! κουναχλαρήμῆζῆ ἄφ ἔτ (=Ἰησοῦ Χριστέ μου! τίς ἁμαρτίες μας συγχώρησε) ὅταν ἔφεπτε στὸ κρεβάτι τῆ νύχτα κ' ὅταν κατὰ τὰ ξημερώματα ζυπνοῦσε, κ' ὅταν πήγαινε στὸ Εἰκονοστάσι ν' ἀνάψῃ τὴν καντήλα κ' ἓνα κερὶ καὶ νὰ μετανιστῆ.

Μὲ τὴν Ἀνταλλαγὴ, τὸ ἔτος 1924, χωριστήκαμε. Ἡ Χριστίνα πῆγε μὲ τοὺς Καστερνούς καὶ τὴν Οἰκογένειά τῆς. Στὸ μεταξὺ ὁ θετὸς Γιὸς τῆς, ὁ

24. Γιαζμά (=κεφαλεπίδεσμος). Τουρκ. λέξι ἀπὸ τὸ ρῆμα γιαζμάκ ποὺ σημαίνει γράφω. Μαντήλι χρώματος μαύρου ἢ καφέ, ποτὲ πράσινου γιατί τὸ χρῶμα αὐτὸ ἦταν τὸ ἱερὸ χρῶμα τῶν μουσουλμάνων καὶ δὲν ἐπιτρέπονταν στοὺς Χριστιανούς· ὀνομάζονταν Γιαζμά γιατί γύρω στὶς γωνίες του εἶχε γραμμένα λουλούδια.

25. Πῆσκιρ (=μπροστέλλα). Λέξι τουρκοπερσικῆ.

Μερκούρης πήγε στρατιώτης στα *ἀμελέ τζαπουρού* (=εργατικά τάγματα) και δὲν ἐπέστρεψε πιά. Ἀνταμωθήκαμε στὴν Ἑλλάδα, στὴν Χαλκίδα ὅπου ἐγκατασταθήκαμε κ' ἡ οἰκογένειά μου, καὶ ἡ οἰκογένειά της. Κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐγὼ ἔφυγα μὲ τὴν οἰκογένειά μου στὸ χωριό μου στὴ Νέα Συνασό, ἡ δὲ Χριστίνα, ἡ κόρη της ἡ Κατήγγο, ὁ ἄνδρας της ὁ Βασίλ ἀγάς, ἡ κόρη της ἡ Ντεπής (Δέσποινα) πεθάνανε. Ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκογένεια ζεῖ μόνον ἓνας ἐγγονὸς της ὁ Θανάσης.

Ἡ ΠΕΘΕΡΑ ΜΟΥ Ἡ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Ἄλλος τύπος γυναικας *ἀγάσσας*, ἡ πεθερά μου ἡ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ὀλωσ-διόλου ἀντίθετος πρὸς τὸν τῆς μητέρας μου χαρακτήρα.

Κόρη τοῦ *Χατοῦ Τριαντάφυλλου τοῦ Γιορτάν* καὶ τῆς *Βαγγελίνας τοῦ Σουλούμουχαλ* καὶ γυναικα τοῦ *Γαπασαχάλ τοῦ Ἀντὼν* γεννήθηκε κατὰ τὸ ἔτος 1866 κ' ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα κορίτσια τοῦ χωριοῦ μου ποὺ πήγε στὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ πήρε παράσημο τὸν *ἀσημένιο σταυρό*²⁶.

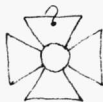
Ἦξερε καὶ νὰ διαβάζη καὶ νὰ γράφη. Ἀλληλογραφοῦσε τακτικά μὲ τὸν

26. Ἀσημένιο Σταυρὸ ἢ Ἀσημένιος Σταυρὸς (=Σταυρὸς ἀπὸ ἀσημι). Ὅταν τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ μας, τὰ κορίτσια πρὶν ἀπὸ τὴν ἡλικία τῆς πεθερᾶς μου δὲν μάθαιναν γράμματα γιατί οἱ *Γερόντ'* ἦσαν τῆς ἰδέας πὼς τὰ *ναῖκες* (=οἱ γυναῖκες) περιττεῖνε νὰ μάθουν γράμματα, ἄρχισαν νὰ *μαθαίνουν γράμματα* (=νὰ ἐκπαιδεύονται) ἡ Δημογεροντία ἐθέσπισε νὰ βραβεύονται, καὶ νὰ τιμῶνται οἱ τελειόφοιτες μὲ ἓνα ἀσημένιο σταυρὸ τὴν ἡμέρα τῆς τελετῆς τοῦ τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους.

Μεταξὺ τῶν κοριτσιῶν ποὺ πρῶτα-πρῶτα ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν στὸ σχολεῖο, ἦταν κ' ἡ Πεθερά μου κ' ἦταν ἐπομένως ἀπὸ τὰ πρῶτα κορίτσια τοῦ χωριοῦ ποὺ πήρε τὸ σταυρὸ. Μαζὺ τῆς πῆραν τὸ σταυρὸ οἱ ἐξῆς συνομήλικές της:

- 1) Ἡ Μαγτέλη τοῦ Μουσελίμογλου τοῦ Νικ. κατόπιν κυρία Στ. Τεπερόγλου.
- 2) Ἡ Ἐλέγκω τοῦ Βασίλη Ἀδάμ κατόπιν κυρία Βασίλ. Μακρόγλου.
- 3) Ἡ Μάρτα τοῦ Ἀντωνίκη κατόπιν κυρία Στεφ. Λαζοπούλου.
- 4) Ἡ Εὐλαμπία Κουκουγία κατόπιν κυρία Σπύρου Χρησιτίδη Ἀανάσογλου.

Τὸν *σταυρὸν* αὐτὸν τὸν ἐκρυσεν ἡ Πεθερά μου μὲ τὴ λαχτάρα νὰ τὸ δωρήσῃ στὸ πρῶτο παιδί τοῦ γιοῦ της, ποὺ θὰ γεννιόυντανε στὸ σπίτι της ἀγόρι ἢ κορίτσι γιὰ νὰ τοῦ μεταδώσῃ τὴν ἀγάπη στὰ γράμματα. Καὶ πραγματικά στα 1914 τὸ κρέμασε στὸ βραχίονι τοῦ ἐγγονοῦ της Ἀλέκου ποὺ γεννήθηκε στὸ σπίτι της. Δὲν ξέρω ἂν ἐπίασεν ἡ *ὀφθῆ* της (=ἡ εὐχή της).



Σχέδιο τοῦ σταυροῦ τῆς πεθερᾶς μου.

άντρα της, τὸ γυιὸ της καὶ τὴν κόρη της στὴν Πόλη, κρατοῦσε λογαριασμοὺς τοῦ σπιτιοῦ της, ἦταν γραμματικὰ τῶν δυὸ θειάδων της, τῆς Σοφιάς καὶ τῆς Μάρτας, γερόντισσες τότε 80 καὶ 70 χρονῶν, ἡ πρώτη ἀδελφὴ τοῦ πατέρα της κ' ἡ δευτέρη ἀδελφὴ τῆς μάννας της, ποὺ δὲν ἤξεραν οὔτε νὰ διαβάζουν οὔτε νὰ γράφουν στοὺς δικούς των στὴν Πόλη. *Τὰ μεγάλα τὰ ἡμέρες* (=Τὶς μεγάλες μέρες), ὅταν μεταλλάβαινε, *Ψάλλησκεν οὐλα τὰ γράμματα τοῦ Ἐκκλησῆς* (=διέβαζεν ὅλες τὶς σχετικὲς εὐχές καὶ παρακλήσεις τὶς θρησκευτικὲς).

Ἦταν μάννα καλὴ, ναῖκα καλὴ (=σύζυγος), νοικοκερά, καλὴ γειτόνσα (=γειτόνισσα) καὶ καλὴ πατριώτισσα (=πατριώτισσα).

Ὁ ἄνδρας της ὁ Ἀντώνης Πολυγενίδης, ποὺ οἱ παλιοὶ τότε λέγανε τοῦ Γαπαχάλ ὁ Ἀντώνης, ἦταν φτωχόπαιδο. Ὅταν ξενητεύτηκε καὶ πῆγε στὴν Πόλη τὸν ἐπῆρε ὡς *τηρᾶχ*²⁷ στὸ μαγαζὶ του, τὸ *Μπογιατσηδικο* (=τὸ χρωματοπωλεῖο) ὁ Γιορτάνης ὁ Χατσητριαντάφυλλος μὲ σκοπὸ ἂν ἔβγαινε καλὸ παιδί νὰ τοῦ δώση τὸ μαγαζὶ καὶ τὴν *μοναχοκόρη* τὴν Ἀναστασία κ' ἔτσι γίνηκε. Ὁ Ἀντώνης ὄχι μόνον *ξέβην* (=βγήκε) καλὸ παιδί, βγήκε καὶ ἔξυπνο κ' ἐπίχειρο καὶ προχώρησε κ' ἀνάπτυξε τὴ δουλειὰ καὶ γένηκε σύζυγος τῆς Ἀναστασίας.

Στὸ μεταξὺ ὁμως μετὴν ἀνάπτυξη τῶν δουλιῶν τοῦ Μαγαζιοῦ καὶ τῶν εὐκολιῶν τῆς συγκοινωνίας τῆς Πόλης μὲ τὴν Ἀνατολὴ ὁ Ἀντώνης Πολυγενίδης μὴν μπορόντας νὰ πάγη στὸ χωριὸ ἔφερε τὴν οἰκογένειά του στὴν Πόλη μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκατασταθῇ ὀριστικὰ στὴν Πόλη. Μετὰ ἐξῆς χρόνων παραμονὴ τῆς οἰκογένειας στὴν Πόλη ὁ Ἀντώνης Πολυγενίδης θέλησε ν' ἀγοράση σπίτι στὴν Πόλη ἄλλ' ἢ Ἀναστασία ἀντέτεινε. Δὲν μπορῶ, εἶπε, ν' ἀφίκο τὰ πεθαμένα μ' σὸ χωριὸ μ' καὶ νᾶρτω νὰ κάτζω σὰ

27. *Τηρᾶχ* τούρκικη, ἴσως Περσικὴ *tchirah* ποὺ σημαίνει ὑπρέτης ἢ μαθητευόμενος ὑπρέτης. Ἦταν ὁ τελευταῖος βαθμὸς τοῦ ἔμμισθου ἢ ἄμισθου ὑπρέτη σ' ἓνα σπίτι ἢ σ' ἓνα μαγαζὶ γιὰ ἓνα χρόνο ἢ γιὰ περισσότερα χρόνια, μὲ ὕπνο, φαγὶ κ' ἐνδυμασία ἢ καὶ μὲ πληρομή. Στὰ τελευταῖα χρόνια τὸ λέγαμε καὶ *παραπαῖδ'* ἢ *δοῦλα* μὲ τὴν ἴδια σημασία τοῦ *τηρᾶχ* καὶ ὄχι τοῦ παλαιοῦ *δοῦλος* ἢ *δοῦλα*.

Τὶς λέξεις *δοῦλος* καὶ *δοῦλα* ἢ *σκλάβος-σκλάβα* μὲ τὴν παλιά τους σημασία τὶς λέγαμε *Κολές* ἔμεϊς καὶ *kieulé* οἱ Τούρκοι, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε τούρκικη, οὔτε ἀραβοπερσικὴ ἀλλὰ ἡ γαλλικὴ λέξη *collègue* =κολήγας, λέξη παρμένη ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸ κοληγικὸ σύστημα ποὺ κυριαρχοῦσε στὰ μέρη μας.

Ἀπὸ τὴ λέξη *δοῦλος* εἶχαμε τὸ ρῆμα *δουλεύω* καὶ τὸ ἐπιθετὸ *δουλεντᾶς* (=ἐργάζομαι κ' ἐργατικὸς) ἐνῶ τὸ θηλυκὸ ἐπιθετὸ *δουλεντᾶσα* δὲν τὸ μεταχειριζόμεσταν καὶ μεταχειριζόμεσθε τὸ τούρκικο θηλυκὸ ἐπιθετὸ *Ἰσκουζάρσα* (=ἐργατικιά): *Ἰσκουζάρσα ἢ καγ'μέν!* *Δευτέρα βγαίν'*, *Σάββατο μαιν'* (=Ἐργατικὴ ἢ καγ'μένη! Τὴ Δευτέρα βγαίνει (ἀπὸ τὸ σπίτι) καὶ τὸ Σάββατο μπαινει (στὸ σπίτι)).

ξένα. Κατόρθωσε να πείσει τὸν ἄνδρα τῆς κ' ἐπέστρεψαν οἰκογενειακῶς στὸ χωριό. Ἐπιστρέφοντας μετὰ δέκα μῆνες στὴν Πόλ' σὴ δουλειά τ' ὁ σύζυγός τῆς ὁ Ἀντώνης τῆς ἀνέθεσε νὰ βρῆ τόπο κατάλληλο σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς μαχαλάδες γιὰ νὰ χτίσουν δικό τους καινούριο σπίτι μιὰ καὶ τὸ πατρικὸ τὸ σπίτι τοῦ Πολυγενίδη ἦταν ρημαγμένο κ' εἶχε κι' ἄλλους κληρονόμους, ἐνῶ τὸ πατρικὸ σπίτι τῆς Ἀναστασίας τὸ κληρονομούσανε μόνο τ' ἀγόρια τοῦ σπιτιοῦ, ὁ Κωστής καὶ ὁ Μουχάλης (Μιχάλης). Μετὰ πολλὰς ἐρευνες κατόρθωσεν ἡ Ἀναστασία νὰ βρῆ τὸν κατάλληλο τόπο στὸ Λουλά τὸν μαχαλά.

Ἀγόρασεν ἓνα τούρκικο σπίτι, τὸ σπίτι τοῦ Τούρκου Συνασίτη Γηλάνογλου, πού οἱ παποῦδες του τ' ἀγόρασαν ἀπὸ τοὺς Παποῦδες τῆς μητέρας τῆς Ἀναστασίας, τῆς Βαγγελίνας, τοὺς Ἰσόπουλους, ραφτάδες στὴν Πόλη στὰ Φερμενεσίδικα τοῦ Γαλατᾶ.

Ἐχτισεν ἓνα μεγάλο διόρροφο σπίτι, σωστὸ σὰν τὰ μεγάλα τ' ἀρχοντικά τὰ σπίτια καὶ τὸ εἶχε κρυφὸ καὶ μεγάλο καμάρι γιὰτὶ *πῆρεν το ἀσὰ Τοῦρκα τὰ σέρια καὶ ἡσύχασαν τὰ ψὲς τῶν παποῦδων τῆς* (=τὸ ἀπόσπασε ἀπὸ τὰ Τούρκικα χέρια καὶ ἡσύχασαν οἱ ψυχὲς τῶν παποῦδων τῆς)²⁸.

Εἶχε μεγάλη ἀγάπη στὸ σπίτι τῆς καὶ στὸ σπιτικό τῆς, ὅπως καὶ στοὺς συγγενεῖς τῆς, τὰ *σόγια τῆς* καὶ θύμιση στὶς ψυχὲς τῶν πεθαμένων τῶν δύο οἰκογενειῶν, τοῦ Πολυγενίδη καὶ Χατσῆ Τριαντάφυλλου-Χατσῆ Γαβριήλ.

Ἦταν εὐσεβῆς. Πρωτῆ-βράδου ἀναφτε ἰδιόχειρα τὸ καντήλι τοῦ εἰκονοστασιοῦ, κάθε Παρασκευὴ ἐπρεπε νάρτη ὁ Παπαβασιλῆς νὰ *ψάλλ'* (=νὰ διεβάση) καὶ κάθε Πρωτομηνιά νάρτη νὰ *ποικ' ἀγιασμό* (=νὰ κάμη ἀγιασμό) καὶ νὰ ραντίσῃ ὅλες τίς αἰθουσες μὲ τὸ βασιλικό). Κυριακὲς καὶ γιορτὲς ἐπρεπε νὰ πηγαίνει στὴν Ἐκκλησιά. Ὅταν κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴν Λαμπρὴ μεταλάβαινε τῶν Ἀχράντων Μυστηριῶν ἐπρεπε πρὶν μεταλάβῃ κι' ἀφοῦ μεταλάβαινε νὰ διεβάση τὸν *Ξάψαλμο* τὸ πρωτὶ καὶ τὴν νύχτα, πρὶν νὰ πλαγιάσῃ ἀκριβῶς τὸν *Ἀπόδειπνο* κι' ἀφοῦ μεταλάβαινε τὴ *Θεία Εὐχαριστία*.

28. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια προσπαθοῦσαν οἱ Συνασίτες μὲ κάθε τρόπο ν' ἀγοράζουσαν σπίτια ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἴσως ἦταν ἓνας εὐσηχημὸς τρόπος νὰ φυγαδέψουσαν τοὺς Τούρκους δλό-τελα ἀπὸ τὸ χωριό. Ὁ Παποῦς μου ὁ Σεραφεῖμ ἀγόρασεν ἀπὸ δυὸ τούρκισσες δλόκληρη περιοχὴ μὲ τὰ δύο σπίτια τους καὶ τοὺς πακτσέδες τους. Ὁ Χατσῆ Ἰωσήφ ὁ Νικόλας ἀγόρασε στὸ Γενήμαχαλά τὸ σπίτι τοῦ Χασάν ἀγὰ καὶ τοῦ ἔμεινε ἐπίθετο-παρατσούκλι τὸ *Χασάναγας*. Ἡ πεθερά μου μετὰ πολλὰς ἀναζητήσεις ξαναπῆρεν ἀπὸ τὸν Τούρκο τὸν Γηλάνογλου τὸ σπίτι τῶν προπαποῦδων τῆς, ὁ ἀδελφός τῆς ὁ Κωστής ἀγόρασε στὸ Λουλά τὸν μαχαλά σπίτι τοῦ Τούρκου κουρέα Σουλεϊμάν. Αὐτὰ εἶνε τὰ σπίτια πού ξέρω ἐγώ. Εἶχαμε κι' ἄλλα πολλὰ τέτοια σπίτια.

Φτωχά γειτονικά και συγγενικά σπίτια τὰ βοηθοῦσε κατὰ τὶς μεγάλες γιορτὲς στέλνοντας κρυφὰ μὲ τὴν πιστὴ ὑπηρετριά της Κατίνα καὶ λεφτὰ καὶ φαγώσιμα, ἀλεύρι, κρέας, ἀλμυρὰ καὶ φορέματα. Μὲ τὶς γειτόνισσες τουρκισσες δὲν εἶχε φιλίες πολλές. Μιὰ μόνον γειτόνισσα τούρκισσα ἐρχοῦνταν στὸ σπίτι κ' εἶχε σχέσεις μαζί της: ἡ *chérif* τοῦ ἀγροφύλακα Μεμουλοῦκ.

Μιὰ μέρα ἦλθεν ἡ *chérif* κάτι νὰ ζητήση καὶ στὸ μεταξὺ τῆς συνομιλίας τῆς παραπονέθηκεν ἡ *chérif* ὅτι θέλουν ν' ἀγοράσουν μιὰν γαλακτοφόρα ἀγελάδα καὶ δὲν ἔχουν λεφτὰ καὶ κανέναν ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν θέλησε νὰ τοὺς δανείσῃ. Ἐβγαλε καὶ τῆς ἔδωσε 75 λίρες χάρτινες κι' ἀγοράσανε τὴν ἀγελάδα. Σὲ παρατήρηση τῶν κοριτσιῶν της ὅτι δὲν θὰ θελήσουν ποτὲ νὰ τὶς ἐπιστρέψουν ἀπάντησε: *Ἡ φτώχεια Τοῦρκο-μουρκο δὲν τρανᾷ. Ὁ μπαμπάς σας ἄς ἔν καλά* (=ἡ φτώχεια Τοῦρκο-παρατούρκο δὲν βλέπει, ὁ πατέρας σας ἄς ὑγιαίνει). Καὶ στὸ τέλος δὲν τὶς ἐπέστρεψε.

Ἐδῶ εἶπε ψέματα ἴσως. Τοὺς Τούρκους τοὺς φοβοῦντανε καὶ πάντα τοὺς καλόπιανε καὶ πρὸ πάντων τοὺς *φυλακαδ'*: νυχτοφύλακες κι' ἀγροφύλακες. Αὐτὴ ἦτανε ὑπεύθυνη γιὰ ὅ,τι καλὸ ἢ κακὸ θὰ συνέβαινε στὸ σπίτι της.

Τὸ σπίτι της θεωροῦντανε ἓνα ἀπὸ τὰ πλούσια τοῦ χωριοῦ. Προκαλοῦσε τὸ φθόνο καὶ τὴν ἐχθρα Ρωμιῶν καὶ Τούρκων. Οἱ περιστάσεις οἱ πολιτικὲς γιὰ τοὺς Ρωμιούς τῶν χρόνων ἐκείνων, 1915-1924, ἦταν δεινές. Χρειαζοῦνταν *διπλωματία*, ἀλλιῶς ἂν τὴν πάθαινες *κιμ-κιμέ!* (=ποῖος σὲ ποιόνα = κανεὶς γιὰ κανένα δὲν ἐνδιαφέρεται)! Ἐκρυφτεν ὁμως τοὺς φόβους της αὐτοῦς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς της ἢ γιὰ νὰ μὴν προκαλέσῃ ἀντιρρήσεις ἢ γιὰ νὰ μὴν τρομοκρατηθοῦν. *Ἀνάθεμά τους*, ἔλεγε, *πέτα τὸν Διάβολο Νταὴ Ἰσαμ' νὰ περάσης τὸ τῶγ'* (=ἀνάθεμά τους, πὲς στὸν Διάβολο θεῖο ἴσαμε νὰ διαβῆς τὸ ρέμα).

Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαμε τὸν Τούρκο Νουρῆ, ὑπάλληλο τοῦ Δημαρχεῖου μας. Ὁ Τούρκος αὐτὸς ἦταν πολὺ ζωηρὸς καὶ κακὸς καὶ καλὸς ὅσο ἔπαιρνε. Μὲ τοὺς Χριστιανοὺς τὰ πῆγαινε καλά γιὰτὶ *ἠῶβραν τὸ νταμίρι τ'* (=βρήκανε τὴν φλέβα του) καὶ *μπούκωναν τον* (=τὸν δωροδοκοῦσαν). Ἡ μακαρίτισσα ἡ Πεθερά μου συχνὰ τοῦ ἔδιδε *παχίσια* (=δῶρα εἰς χρῆμα) κι' αὐτὸς ἦταν πρόθυμος στὶς ὑπὸ τύπον παράκλησης διαταγὲς της.

Συχνὰ ὁ Νουρῆς τῆς ἐξομολογοῦντανε τοὺς καῦμούς του. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς καῦμούς του ἦταν ὅτι ὄσα παιδιά τοῦ γεννιοῦντανε δὲν ζοῦσαν. Ἡ πεθερά μου Ἀναστασία τοῦ σύστησε νὰ πάγῃ στὸ Κάστρο στὸν Ὄσιο Ἰωάννη τὸν Ρῶσσο νὰ τοῦ ἀνάψῃ ἓνα κερί καὶ νὰ τοῦ ἀτατήσῃ (=νὰ τοῦ ἀφιερῶσῃ) τὸ παιδί του καὶ θὰ σωθῆ.

Ὁ φίλος ὁ Νουρῆς μιὰ μέρα, πού ἦταν ἄρρωστο πολὺ τὸ μόνο ἀγόρι, πού εἶχε, πῆγε ἐπὶ ἀποστολῇ στὸ Κάστρο. Περνόντας ἀπὸ κοντὰ ἀπὸ τὴν

ἐκκλησία τοῦ Ὁσίου Ἰωάννη τοῦ κατέβηκε νά πάγη ν' ἀνάψη ἓνα κεριὶ στὸν Ὁσιο Ἰωάννη καὶ νά τὸν παρακαλέσῃ νά σώσῃ τ' ἀγόρι του ποῦ ἦταν βαρεὶά ἄρρωστο καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε νά τοῦ δώσῃ τόσες ὀκᾶδες κεριὶ ὅσο ζύγιζε τὸ παιδί καὶ νά μοιράσῃ λεφτὰ στὴ φτωχολογιά.

Bir moume yasayime chou rézúnyhé (=ἓνα κεριὶ ἄς ἀνάψω σ' αὐτὸν *πεξεβέγκη* (=μαστρωπὸ)) εἶπε κι' ἀνάψε τὸ κεριὶ κοντὰ στὸ λείψανο τοῦ Ὁσίου. Ἐπιστρέφοντας περίλυπος κατὰ τὸ δειλινὸ στὸ χωριὸ τοῦ λέγει ἢ γυναικα του πὼς τὸ παιδί εἶναι καλλίτερα, πὼς τοῦ ἔδωκε κ' ἔφαγε γάλα! Μετὰ ἓνα μῆνα περπατοῦσε κ' ἦταν μιὰ χαρά... Κατενθουσιασμένος ὁ Νουρῆς κι' ἀποδίδοντας τὸ θαῦμα στὸν Ὁσιο Ἰωάννη ἐκτελῆ τὴν ὑπόσχεσή του. Τὸ παιδί, τὸ μόνο του παιδί ποῦ ἔζησε καὶ μεγάλωσε. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νά φοβάται ὁ Νουρῆς τοὺς Ἁγίους μας καὶ μετριάστηκε ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς του.

Φεύγοντας στὴν Ἀνταλλαγή ἦλθε στὸ σπίτι ὁ Νουρῆς καὶ ζητοῦσε νὰ τοῦ κάμῃ *χαλάλ*²⁹ ἢ Πεθερά μου τὰ ὅσα ἔφαγε καὶ τὰ ὅσα ἔλαβε.

Πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι της εἶχεν ἓνα ὑπέργηρο Τούρκο γείτονα, τὸν Ἰτιρίζ. Ἐνας Τούρκος ἐγκαταλειπόμενος ἀπὸ τοὺς δικούς του. Ἐρχονταν δυο-τρεῖς φορές τὴν ἑβδομάδα στὸ σπίτι καὶ ζητοῦσε κάτι νά φάγῃ. Εἶχεν ἰδιαίτερο *πινέκ* (=πιάτο, πινάκιον) καὶ *χουλεροπήρουνα* γι' αὐτόνε. Τὸν κρατοῦσε ἔξω στὴν αὐλὴ τὸ καλοκαίρι, κοντὰ στὴν ἐξώπορτα καὶ τοῦ ἔδινε νά φάγῃ κ' ἐκ περισσοῦ ἢ λεφτὰ ἢ τσιγάρα. Τὸ χειμῶνα τοῦ ἔστελνε μετὰ τὴν ὑπέρητρα τὴν Κατίνα φαγὶ στὸ σπίτι του. *Ἰῆζημ* Ἀναστασια, τῆς ἔλεγε, *ἀλλάχ πιν περεκέτ βερσίν* (=Κόρη μου Ἀναστασια ὁ Θεὸς νά σοῦ δώσῃ χίλια εὐλογημένα)³⁰ τῆς ἔλεγε συγκινημένος κ' ἔφευγε. Αὐτὸ βέ-

29. *Χαλάλ-χαλάλι* ἀπὸ τὸ τουρκοαραβικὸ *Χελάλ*. Εἶναι ἀπὸ τίς τούρκικες ἐκείνες λέξεις ποῦ ὀριστικὰ ἐλληνοποιήθηκε γιὰτὶ δὲν εἶχαμε ἀντίστοιχη τέτοια λέξη στὴν θρησκευτικὴ μας γλῶσσα μὲ τὴν σημασία αὐτή: *ἔχεις δίκαιο, εἶναι δικό σου, ἀλλὰ μὴν τὸ ζητᾶς, χάρισέ μου τὸ οικειόθελα*. Τῆ λέξη αὐτὴ τὴν μεταχειρίζονται πολὺ καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Χάγ'τε! ποῖκα σέ τὸ χαλάλ, δὲν πειράζ', ἀνθρώπ' εἴμαστε, ἅμα ἀλλάγῃ μᾶς μὴ τὸ φκιάνης (=Ἐμπρός! σοῦ τόκαμα χαλάλι, δὲν πειράζει, ἄνθρωποι εἴμαστε, ἀλλὰ ἀκόμη μιὰ φορά μὴν τὸ κάμης).

30. *Περεκέτ, Περεκέτια* Τούρκ. *βερέκέτε* =εὐλογία Θεοῦ, ἀφθονία ἀγαθῶν, χίλια κατὰ ἐντὶ ἑνὸς καλοῦ, χιλιοπλάσια, πάμπολλα ἀγαθὰ ἀντὶ μιᾶς καλωσύνης. *Περεκετλούδια, περεκετλοῦ* λέγαμε μὲ τὴν σημασία τοῦ *εὐλογημένα*. Ὄταν π.χ. ἐρχονταν ἓνας ἢ μιὰ στὸ σπίτι κ' ἐβλεπε ν' ἀδειάζουν στὸ *ἀμπάρι* (=ἀποθήκη) τὰ σακκιά γιομάτα σιτάρι φώναζε: *περεκετλούδια* (=εὐλογημένα νάναι), δηλαδὴ μὲ καλὸ νὰ τὸ φᾶτε καὶ τοῦ χρόνου περισσότερα νὰ σοδῆψετε ἢ καθ' ὄλο τὸ διάστημα ποῦ θὰ τὸ φᾶτε νᾶστε καλὰ καὶ χαρούμενοι. *Περεκέτια* λέγαμε ὅταν π.χ. φέτο εἶχε καλὴ χρονιά κ' οἱ ἑσοδεῖς ἦταν ἀφθονες λέγαμε: *Φέτος ἔχομε περεκέτια* ποῦ σημαίνει φέτο ἔχομε ἀφθονία εὐλογημένη ἀπὸ τὸ Θεό.

βια τ'όκαμνε από πόνο σ' ένα δυστυχή συνάνθρωπο, αλλά κι' από ύπολογισμό νά μετριάση τὸ φθόνο τῶν Τούρκων.

Ὅταν στὸ σπίτι μας ἔρχονταν νά φιλοξενηθοῦν Τούρκοι *μουσαφιρέοι* (=ξένοι φιλοξενοῦμενοι)³¹ Τούρκοι, προθυμοποιοῦνταν νά τοὺς περιποιηθῆ ὅσο τῆς ἦταν δυνατόν ἴσαμε νά φύγουνε. Μόλις ἔφευγαν ἔβαλλε τὴν ὑπηρετριά της τὴν *πιστεμένη* (=ἐμπιστη), τὴν Κατίνα, καὶ θύμιαζε τὴν αἰθουσα ὅπου κάθησαν, ὅπου κοιμήθηκαν κι' ὅπου ἔφαγαν γιὰ νά φύγουν τὰ κακὰ πνεύματα καὶ τὰ δαιμόνια γιὰ νά φύγη ἡ κακὴ μυρωδιά: *ἡ τούρκα μυρωδιά*.

Πίστευαν οἱ *μαννάδες* μας τῆς Συνασοῦ, κι' ὄχι οἱ τουρκόγλωσσες, πῶς οἱ Τούρκοι βρωμοῦσαν γιὰτι ἦταν *ἀβάφτιστοι* καὶ μόλυναν μὲ τὴν παρουσία τους τὰ χριστιανικὰ τὰ σπίτια καὶ τὸ θυμίαμα ἔδιωχνε τὰ κακὰ τὰ πνεύματα.

Μιά χρονιά, τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς, νύχτα, ὁ φίλος μου Τούρκος Χατσάφεντης ἔρχοντας ἀπὸ ἕνα φιλικὸ τούρκικο σπίτι κατελήφτηκε ἀπὸ *ντιπί* (=χιονοθύελλα) καὶ δὲν μποροῦσε νά βλέπη στὸ δρόμο γιὰ νά πάγη σπíti του. Χτυπάγει τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τῆς Πεθερᾶς μου καὶ

Στὴν Πόλη τὸ *περεκέτ-περεκέτια* εἶχε τὴ σημασία τοῦ κέρδους, σὰν π.χ. *φέτος εἶχαμε πολλὰ περεκέτια* πού σήμαινε φέτο εἶχαμε πολλὰ κέρδη.

Τὸ ἀμπέλι μας τὸ Καναβοῦρ' ἔν περεκετλούδικο, ἴτς δὲν στέκν' κάθε χρόνο φερίσκ (=Τὸ ἀμπέλι μας, τὸ Καναβοῦρι εἶναι εὐλογημένο, διόλου δὲν σταματᾷ κάθε χρόνο παράγει ἄφθονα).

Ὅταν ἕνα δένδρο ἔφερνε ἄφθονο καρπὸ λέγαμε *ἐτὸ τὸ δεντρὸ ἔν περεκετλοῦ! κάθε χρόνο φερίσκ τοῦ κόσμου τὰ μήλια* (=αὐτὸ τὸ δέντρο εἶναι εὐλογημένο! κάθε χρόνο φέρει ἄφθονα μήλια).

Ὅταν σ' ἕνα φτωχὸ δίδαμε μιά ἐλεημοσύνη ὅποιαδιῆποτε ὁ φτωχὸς θὰ εὐχουνταν: *ἀλλάχ περεκέτ βερσίν* (=Ὁ Θεὸς νά σᾶς τὸ πολλαπλασιάση).

31. *Μουσαφιρέοι*, τὰ *Μισαφιρία*, ὁ *μισαφίρης*, λέξη τουρκοαραβικὴ ἀπὸ τὴ λέξη *σεφέρ* πού σημαίνει ταξεῖδι, ἐξτρατεῖα, φορὲς (μεταφορικὰ) καὶ *μουσαφίρης* σημαίνει ξένος, φιλοξενοῦμενος, προσωρινὸς (μεταφορικῶς).

Τὰ μισαφιρία σας πήγαν; (=οἱ φιλοξενοῦμενοὶ σας φύγανε;) *ἐτὸς ἔν μισαφίρης ... σήμερα ἔν, τασὺ δὲν ἔν* (=Τοῦτος ἐδῶ εἶναι φιλοξενοῦμενος, πρόχειρος, σήμερα εἶναι αὐριο δὲν εἶναι). Τὸ λέγαμε γιὰ τοὺς ξενητεμένους μας τῆς Πόλης κυρίως.

Μὲ τὴν λέξη *Μισαφίρης* εἶχαμε καὶ τὴν Τούρκικη παροιμία ἢ γνωμικὸ: *missafir missafir-dene hazetméze* πού σημαίνει: ὁ *μισαφίρης* τὸν *μισαφίρη* δὲν τὸν ἀνέχεται.

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, στὰ χρόνια τῶν παποῦδων μας, κάθε ρωμέικο σπíti καὶ εὐκατάστατο εἶχε καὶ τὸν *μισαφίρ-οντα* πού βρίσκουνταν στὴν ἄκρη-ἄκρη τῆς αὐλῆς κοντὰ στὴν ὀξώ-πορτα τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ *μισαφίρ-οντα* αὐτὰ ἦταν, τὰ περισσότερα *δύπατα* (=δυόρροφα): ἀπάνω ὁ ὄντας πού θὰ φιλοξενοῦσε τοὺς Τούρκους κρατικούς καὶ κάτω ὁ *σταῦλος* προκορισμένος γιὰ τὰ ζῶα τῶν ξένων. Στὰ χρόνια [μας] δὲν ἦταν ὑποχρεωτικὸ νά χιτίζουν ὄντάδες μὲ σταῦλους. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια εἶχαμε καὶ *ὄρτά-ὄντάδες* (=αἰθουσες τῆς μέσης) σὲ κάθε μαχαλά ὅπου κατὰ τὸ χειμῶνα, τίς νύχτες, μαζεῦονταν οἱ ἄντρες καὶ περνοῦσαν τὴν ὥρα τους.

ζήτησε να του δωθή ένα *φενέρ* (=φαναράκι). Τοῦ δόθηκε το φαναράκι κ' ἔφυγε ἀμέσως, ἀλλ' ἡ Πεθερά μου τέτοια μέρα καὶ τέτοια [ώρα] νάρθη Τοῦρκος στὸ σπίτι της τὸ θεώρησεν *όγουρσουζγια* (=κακὸ σημάδι, κακὸν οἰωνό). Δὲν ἔφτανεν ὁμως αὐτὸ μόνο. Τὴν ἄλλη μέρα, πρωτοχρονιά, πρωτομηνιά, κατὰ τὸ πρωί, χτυπάει ὁ Χατσέφεντης τὴν δεξώπορτα καὶ παραδίδει τὸ φαναράκι στὴν Κατίνα τὴν ὑπηρετρία. Ἡ Πεθερά μου τὸ θεώρησε μεγάλη συμφορὰ γιὰ τὸ σπίτι της νὰ πατήση τούρκου πουδάρι πρῶτο-πρῶτο *σὸ ἐσίκι* της (=στὸν ἐξώστη) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ της, στὸ κάτω-κάτω πέτρινο σκαλοπάτι τῆς ἐξώπορτας τοῦ σπιτιοῦ της πρωτοχρονιά μέρα, κάποιο κακὸ θὰ μᾶς ἔρθῃ καὶ πικραίνοντανε. Μόλα ταῦτα ὁμως. Ἡ χρονιά ἐκείνη ἦταν μιὰ χρονιά ἀπὸ τίς καλλίτερες τοῦ σπιτιοῦ τῆς Πεθερᾶς μου. Κάνενα μέλος τοῦ *χορανιαδιοῦ*³² (=σπιτικοῦ) της δὲν ἀρρώστησε, στὴν Πόλη δλες οἱ δουλειές τοῦ μαγαζιοῦ πήγαν πολὺ καλά σχετικὰ μὲ ἄλλες χρονιές, ἡ παραγωγή ἡ γεωργικὴ ἄφθονη. Στὸ μεταξὺ ὁμως τὰ *ψαλίματα*, τὰ *ἀγιασμοὺς*, τὰ *θυμάσματα* καθόλου δὲν ἔπαιναν καθ' ὅλη τὴ χρονιά πρὸς ἐξουδετέρωση τοῦ κακοῦ, ποὺ μποροῦσε νὰ μᾶς γίνη μὲ τὸν ἐρχομὸ τῆς Πρωτοχρονιάς τοῦ Χατσάφεντη στὸ σπίτι της.

Αὐτὴ ἦταν ἡ μακαρίτισσα ἡ Πεθερά μου Ἄναστασία. Γιωματὴ αἰσθημαθρησκευτικὸ καὶ ἔθνικὸ, γιομάτη στοργὴ στὰ παιδιά της, στὰ *σόγια* της, στὸ σπίτι της, στοὺς ξενητεμένους της, στὴ φτωχολογιά καὶ στὴ γειτονιά της, ἡ Πεθερά μου ἡ Ἄναστασία ἦταν ἀκριβῶς ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος ἐκείνος τῆς Συνασίτισσας οἰκοδέσποινας, στὴν φροντίδα καὶ στὸ θάρρος τῆς ὁποίας ἄφιναν οἱ ἄντρες Συνασίτες τὰ σπῖτια των, καὶ τὰ παι-

32. *Χορανιαδιοῦ*, *χορανιά* σημαίνει τὸ σύνολο τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, τὸ *σπιτικό*.

Τὶ νακοῦμε! τὸ χορανιά ἐν μέγα! κατὰ στόματά μας θέλομε καὶ τὸ γέμα μας (=τί νὰ κάνουμε! τὸ σπιτικό μας εἶναι μεγάλο! κατὰ τὰ στόματά μας θέλομε καὶ τὸ σιτάρι μας).

Τὶ νὰ σὲ ποικ' ὁ καγ' μένος! ἔξ μεγάλο χορανιά, τίναν κι' ἄλλον νὰ χορτάσ' (=Τί νὰ σοὺ κάμη ὁ δυστυχής! ἔχει μεγάλο σπιτικό, ποῖόν κι' ἄλλον νὰ χορτάσῃ).

Ἡ λέξη *χορανιά*, νομίζω πῶς δὲν εἶναι τούρκικη ἂν καὶ τὴν μεταχειρίζονται κ' οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ ἑλληνικὴ. *Χορανιά* λέγοντας ἐννοοῦσαμε τὸ σύνολο τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, τὸ σπιτικό, ποὺ κάθονταν γύρω στὸ *Χοντσά* (=τραπέζι τοῦ φαγητοῦ). Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὰ τραπέζια ποὺ τρώγαμε ἦταν χαμηλά, πολὺ χαμηλά, ἔως 0.15 τοῦ μέτρ. ἀψηλά ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ στρογγυλά κ' ὄχι ὅπως τὰ σύγχρονα παραλληλόγραμμα *τραπέζια*. Ὅταν καθοῦμασταν στὸ *χοντσά* καθοῦμασταν γύρο-γύρο, ὅλο τὸ χορανιά, καθιστοὶ ἄπάνω σὲ μαξιλάρια, ἢ στὰ γόνατα ἢ σταυροπόδι καὶ σχηματίζαμε θαρρεῖς ἓνα χορὸ. Ἴσως γι' αὐτὸ καὶ τὸ σπιτικό λέγονταν *χορανιά*. Κατὰ τὰ τελευταῖα, σύγχρονα χρόνια καθοῦμασταν σὲ καρέκλες γύρω σὲ τραπέζια ἀψηλά κ' ἡ λέξη *χοντσά* ἀντικαταστάθηκε μὲ τὴ λέξη *τραπέζ-τραπέζι τὸ χορανιά ὅλο κάτανε σὸ τραπέζ'* λέγαμε καὶ ὄχι *σὸ χοντσά*.

Ὁ Κετσόγλου στὸ Λεξιλόγιό του (Οὐλαγάς) γράφει τὴ λέξη χορονιά, (χωρὶς ῖ, καὶ ὀ ἀντὶ α) ἀπὸ τὸ τουρκ. *horonta*= μέλος τῆς οἰκογένειας.

διά των και τις περιουσίες των και φεύγανε στη μαύρη ξενητιά: με πίστη κι' άφοσίωση κ' εὐλάβεια στη θρησκεία και στο ἔθνος τῶν πατέρων της, με άφοσίωση κι' άγάπη στον ξενητεμένο της, στα παιδιά της, στα γεροντικά της.

Έργατικά κι' ακούραστη, οίκονόμα κι' άγάσσα, ἐκεῖ πού πρέπει, και προσεχτικιά στις σχέσεις της με τὸν Τούρκο πού τὸν καλόπιανε ἀλλά και τὸν κρατούσε σὲ ἀπόσταση κ' ἔπαιξε μιὰ θαυμάσια πολιτικὴ ἀπέναντί του, πού, ὅπως ἔλεγαν οἱ μακαρίτισσες Μάννα μου και Πεθερά μου: *νὲ γήζήνή βερὶρ νέτε ντὲγγὺρὸ-κὺστὺρὺρ* (= *ne ghizini vérire néde dughuru kusturure*) = οὐτε τὴν κόρη της δίνει, ἀλλ' οὐτε και τὸν συμπέθερο κακοκαρδίζει), σωστὴ *μάλατσησα*³³ (=μαλαγάννα).

33. *Μάλατσησα* (=πειστικὴ-κολακευτικὴ) ἀπὸ τὴ λέξη *μαλά* πού σημαίνει λάσπη καμωμένη ἀπὸ γῆσο, νερό, γάλα, αὐγὸ και *ἱνες λιναριοῦ* και πού τὸ χρησιμοποιούσαν γιὰ ἐπένδυση τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τῶν αἰθουσῶν. Οἱ τεχνίτες τῆς ἐπένδυσης αὐτῆς λέγονταν *μάλατσης-μάλατσηδες*, ἐνῶ τὸ ἐξωτερικὸ τῶν τοίχων τῆς αἰθουσας τὸ *σουβάτιζαν* (=ἀσβέστωσαν) με βούρτσια κι' ὁ ἀσβεστῆς λέγονταν *σουβατῆς* κ' ἡ πράξη *σουβάς*, τὴ *μαλά* (=τὴν ἐσωτερικὴ ἐπένδυση) τὴν ἔκαμαν με τὴν σπάτουλα και με τὸ μιστρί. Ἐπαιρνε ὁ *μάλατσης* τὴ λάσπη με τὴν σπάτουλα και τὴν πετούσε στὸν τοίχο κι' ὕστερα με τὸ μιστρί τὴν *δούλευε* (τὴν σκόρπιζε) δεξιὰ-ἀριστερά, ἀπάνω-κάτω σὲ πάχος καθωρισμένο, ἴσως 0.02 τοῦ μ.

Ἔτσι κ' οἱ εἰκονικὰ *μάλατσηδες* λεγόμενοι δηλαδὴ *διπλωμάτες, πολιτικοὶ* ἀντὶ *μαλά* και σπάτουλα και μιστρί εἶχαν τὰ ὄραϊα, τὰ εὐγενικὰ τὰ λόγια και τοὺς εὐγενικοὺς τρόπους *μάλαζαν* τοὺς σκληροὺς και ἄκαμπτους κι' ἐπιμονες ἀνθρώπους και γι' αὐτὸ τοὺς ἔλεγαν *μάλατσης-μάλατσηδες*.

Τέτοιον περιφημο *μάλατση* στά χρόνια τὰ μικρά μας εἶχαμε τὸν Βασίλειο Ἀδάμ ἢ Γιαχνῆ Βασίλ πού τὸν ἔλεγαν *μάλατση* γιατί ἦταν Δημογέροντας γλυκόλογος, πειστικὸς, ἐπιμονος ὅπως ὁ *μάλατσης*. Τέτοιος ἦταν και λέγονταν κι' ὁ ἀνεπιτός του Ἀναστάσης Καῖρης, Δημογέροντας και Πρόεδρος Δημογεροντίας.